

Orsaker till brott bland unga och metoder att motverka kriminell utveckling

En kunskapsinventering

Brå – centrum för kunskap om brott och åtgärder mot brott

Brottsförebyggande rådet (Brå) verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsförebyggande arbete och rättsväsendets reaktioner på brott.

Innehåll

FÖRORD	5
INLEDNING	7
UTGÅNGSPUNKTER FÖR EN FÖRSTÅELSE AV UNGDOMS- BROTTLIGHETEN	8
Ungdomsbrottligheten har en tydlig struktur	8
Riskfaktorer för kriminalitet	8
ÅTGÄRDER MOT UNGDOMSBROTTLIGHET	13
Ungdomsbrottligheten finns trots ett omfattande ”osynligt” brottsförebyggande arbete	13
Situationell och social brottsprevention	14
Tre centrala principer för framgångsrik social brottsprevention	15
Universella, selektiva och indikerade insatser	16
Insatser med syfte att motverka risken för en (fortsatt) kriminell utveckling	18
Kort om några könsaspekter	26
En sammanfattning om effekten av insatser för unga lagöverträdare	26
Rättsväsendets olika roller – och konflikter dem emellan	30
GENOMGÅNG AV KRIMINOLOGISKA TEORIER – EN FÖRDJUPNING	32
Kriminologiska förklaringar till brottslighet	32
Kontroll av brottsliga impulser	32
Bristande möjligheter leder till en press att begå brott	35
Balansen mellan brottsavhållande och brottstillåtande krafter påverkar brottsbenägenheten	36
Agnews integrerade teori	37
Wiktströms situationella handlingsteori	38
Terrie Moffitts tudelande taxonomi	41
Sammanfattande kommentar om teoretiska förklaringar	43
RESULTAT FRÅN LONGITUDINELLA STUDIER	46
Metropolitprojektet	47
Andra longitudinella studier	48
Analyser av utvecklingsvägar i brottslighet	53
Sammanfattande kommentar om longitudinella studier	55
REFERENSER	56

Förord

För föräldrar utgör omsorgen över barnen och deras framtid en viktig utgångspunkt för de flesta beslut. På motsvarande vis intar barns och ungas levnadsförhållanden en central plats i en bedömning av hur väl ett samhälle lyckats med att säkra en grundläggande trygghet för sina medborgare. Det är därför inte överraskande att ungas sociala problem, missbruk och brottslighet oroar. Som vuxna, och som samhälle, upplever vi att ungas brottslighet antyder att allt inte står rätt till. Inte bara för att ungas brott i sig skapar lidande hos brottsoffer (som oftast är andra unga), utan också för att vi är oroliga för att ungdomsbrottsligheten bara är en första signal på en rad problem som kommer att hänga med den unge under resten av livet. Mot denna bakgrund är det rimligt att hävda att ett gott samhälle kännetecknas av att det på bästa sätt ständigt strävar efter att minska risken att barn och unga far illa, precis som en bra förälder gör.

I denna strävan är kunskap om varför unga begår brott och vad som kan göras för att få dem att sluta en viktig grund. Det är helt enkelt mer sannolikt att samhällets insatser blir effektiva om de bygger på kunskap om vilka åtgärder som fungerar, vilka som saknar större betydelse eller till och med har oönskade effekter genom att de förstärker ungas utanförskap och brottslighet.

Att sammanställa den vetenskapligt förankrade kunskap som finns om orsakerna till ungdomsbrottslighet är därför en angelägen uppgift och det motsvarar också den förfrågan om att göra en kunskapsinventering som Brå fick från Justitiedepartementet i mitten av mars 2009. Syftet med inventeringen är att bidra med ökad kunskap från såväl nationella som internationella forskningsresultat för att främja utvecklingen av det brottsförebyggande arbetet. Riskfaktorer ska identifieras och fokus ligga på frågan om varför vissa unga utvecklar en ”vanekriminell livsstil”.

Forskningslitteraturen är oerhört omfattande inom detta fält. Varför unga begår brott och vilka typer av insatser som är brottsförebyggande har sedan lång tid tillbaka utgjort en viktig del av forskningen inom olika discipliner såsom kriminologi, sociologi och psykologi. Att på de två månader som stått till Brå:s förfogande sammanställa kunskapsinventeringen har varit en tuff utmaning. Tack vare att rapportens författare, fil. dr David Shannon och fil. dr Jonas Ring, båda verksamma som utredare vid Brå, har mångårig erfarenhet av egen forskning om ungdomar och brott är det ändå en solid inventering av de centrala kunskapsrönen som erbjuds i denna rapport.

Självfallet har uppdragets art gjort avgränsningar nödvändiga. Det första som är viktigt att påpeka är att denna rapport inte bör ses som en regelrätt forskningsöversikt. Brå har inte hunnit genomföra heltäckande litteratursökningar eller värderingar av existerande forskning. I stället

utgår rapporten från redan existerande översikter på området. För det andra innebär uppdragets fokusering på den ”vanekriminella livsstil” som vissa unga utvecklar att i synnerhet åtgärdsdelen tar sikte på arbete som minskar just denna grupps benägenhet att börja och fortsätta begå brott genom så kallad social brottsprevention. Situationella, polisiära och över huvud taget åtgärder som tar sikte på den breda massan av unga som begår enstaka brott, ges därför inget framträdande utrymme.

Med dessa begränsningar i åtanke är dock Brå:s bedömning att denna kunskapsinventering innehåller många av brottsforskningens viktigaste bidrag till frågorna om varför unga fastnar i långvarig brottslighet och vad samhället kan göra för att motverka en sådan utveckling.

Stockholm i maj 2009

Jan Andersson
Generaldirektör

Felipe Estrada
Enhetschef

Inledning

Det finns ett stort antal olika handlingar som är straffbelagda i Sverige. Den direkta orsaken till att många ändå begår sådana handlingar varierar från fall till fall, från brott till brott, mellan personer och mellan situationer. Vissa handlingar sker spontant i stundens hetta, andra sker efter kallt övervägande. Man stjälar en sak för att man själv vill ha den, för att man tänker sälja den eller för att man får en kick av det. Man slår därför att man är arg eller för att man känner sig kränkt. Man använder narkotika för att få ett rus, för att det är spännande eller bara för att kunna säga att man provat. Man bryter sig in i en minkfarm för att man är djurrättsaktivist. Listan på brottsliga handlingar och varierande motiv kan göras lång. Går det att se någon gemensam nämnare bakom alla dessa handlingar? Vilka faktorer påverkar risken för brottslighet? Och vilka förklaringar kan ges till att vissa individer kan antas ha en större benägenhet att begå brott än andra?

Syftet med Brå:s framställning är delvis att belysa hur sådana frågor besvarats inom de viktigaste kriminologiska teorierna och att återge centrala forskningsresultat inom området. Vi behandlar även forskning som rör åtgärder mot ungdomsbrottslighet.

Rapportens första kapitel är en översiktlig beskrivning av några grundläggande utgångspunkter för en förståelse av ungdomsbrottsligheten. I nästa kapitel presenteras en översikt över forskningen om åtgärder mot ungdomsbrottsligheten, med särskilt fokus på så kallade individpreventiva insatser som tar sikte på riskfaktorerna för kriminalitet. Kapitel tre innehåller en fördjupande genomgång av ett antal kriminologiska teorier om orsakerna till brottslighet. Rapportens fjärde och sista kapitel redovisar centrala resultat från longitudinella forskningsstudier. Fokus riktas mot de olika typer av kriminella karriärer som förekommer bland barn och ungdomar samt under övergången till livet som vuxen.

Utgångspunkter för en förståelse av ungdomsbrottslighet

Ungdomsbrottsligheten har en tydlig struktur

Forskare är överens om att ungdomsbrottsligheten har en tydlig struktur. Ett av de mest stabila resultaten i forskningen om ungdomsbrottslighet är att de flesta individer i någon grad begår brott under ungdomsåren (t.ex. Sarnecki 1993, Muncie 2004). I övrigt kan huvuddragen från forskningen om ungdomsbrottslighetens struktur sammanfattas med två ytterligare påståenden (från von Hofer 2007).

För det första är ungdomsbrottsligheten skevt fördelad. Många ungdomar som begår några enstaka brott och ett fåtal begår många brott. Samtidigt är de flesta av de brott som begås av lindrig karaktär. Få är grova.

För det andra präglas ungdomsbrottslighet av en starkt episodisk karaktär. Många ungdomar begår brott under en kortare period, för att sedan sluta och leva ett välanpassat liv som vuxna. Endast en relativt liten andel fortsätter att begå brott in i vuxen ålder (jmf. Brå 2000).

Även om de exakta siffrorna varierar något från den ena studien till den andra så är det ett väl erkänt forskningsresultat att det är en relativt liten andel av alla de unga som begår brott som begår majoriteten av de brott som begås, i synnerhet de grovsta brotten (Mendel 2000, Soothill m.fl. 2003).

Risikfaktorer för kriminalitet

Kriminalitet är enligt forskningen ett "multideterminerat" fenomen. Det innebär att det finns en mängd risk- och skyddsfaktorer som i olika kombinationer är förknippade med en varierande risk för delaktighet i brottsligt beteende. Även när det gäller risken för fortsatt och långvarig kriminalitet åberopas många olika faktorer i forskningen. Det beror på att barn och ungdomar utvecklas i ett samspel mellan en rad olika sociala sammanhang – bland annat familjen, skolan, närsamhället, kamratkretsen – som alla påverkar varandra (Turner 2001, Ferrer-Wreder 2005).

Kända riskfaktorer för en kriminell utveckling och skyddsfaktorer mot en sådan utveckling förknippas med alla dessa sociala sammanhang samt även med individen själv. Resultat från studier av olika förhållanden och brott visar att det finns förhöjd risk för en kriminell utveckling om familjen har bristande ekonomiska resurser, inkonsekventa eller alltför stränga uppfostringsmetoder, om relationerna mellan föräldrar och barn är dåliga eller om det förekommer övergrepp respektive brott

eller missbruk hos föräldrar. En konsekvent och stödjande fostran och en stark anknytning till minst en av föräldrarna verkar däremot som skyddsfaktorer.

Risikfaktorer i skolan är bland annat tidigt skolmisslyckande, dålig anknytning till skolan och en dålig skolmiljö, medan skyddsfaktorer bland annat är att man lyckas i sitt skolarbete, att man är motiverad att lära sig samt att det finns ett positivt skolklimat. Anknytning till en brottsbelastad kamratgrupp ökar risken för en kriminell utveckling, samtidigt som umgänge med prosociala kamrater fungerar som ett skydd.

Hos individen uppmärksammas bland annat tidiga beteendestörningar, impulsivitet, brottstillåtande attityder, missbruk och en dålig problemlösningsförmåga som riskfaktorer för kriminalitet, samtidigt som goda sociala färdigheter och prosociala attityder har visat sig fungera som ett skydd (se t.ex. Loeber och Farrington 1998, Loeber m.fl. 2008, Howell 2003, Ferrer-Wreder m.fl. 2005, Andershed och Andershed 2005).

Styrkan i sambanden mellan riskfaktorerna och kriminalitet varierar. När man studerar samband på *individnivå* finner man ofta att vad som kan kallas socioekonomiska bakgrundsfaktorer (exempelvis utbildningsnivå hos individens föräldrar) har samband med brottslighet, men sambanden är i regel relativt svaga.¹ Något tydligare samband brukar återfinnas för variabler som rör vissa typer av beteenden, attityder och personliga egenskaper hos individen.

Ju fler riskfaktorer desto större risk för brott

De ungdomar som är *mest brottsbelastade* kännetecknas i regel av att de har en hög *ansamling* av de riskfaktorer för kriminalitet som identifierats i forskningen (Mullins m.fl. 2005). Det verkar generellt vara så att ju fler typer av riskförhållanden hos individen (och ju färre skyddsfaktorer), desto större är sannolikheten att han eller hon begår brott (t.ex. Wikström och Butterworth 2006, Loeber m.fl. 2008).

Förhållandet kan belysas med hjälp av data från Brå:s nationella skolundersökning om brott, som bygger på anonymt besvarade enkäter bland elever i årskurs nio (se Ring 2007 för vidare detaljer). Undersökningen har gjorts på nya urval elever vid fem olika år mellan 1995 och 2005.

I figurerna nedan visas dels andelen som *inte* begått något brott, dels medelvärde i självrapporterad brottsbelastning (under de senaste 12

¹ Detta hänger samman med att de allra flesta individer med sådan bakgrund inte involveras i omfattande kriminalitet, samtidigt som personer med annan bakgrund också återfinns bland de mer brottsbelastade. Studerar man i stället skillnader i kriminalitet mellan *områden*, exempelvis stadsdelar i en storstad, finner man vanligen tydligare statistiska samband mellan olika mått på socioekonomisk utsatthet och kriminalitet (se t.ex. Lindström m.fl. 2005, s. 46f).

månaderna) i förhållande till en sammanslagen riskskala.² Värde noll på skalan betyder att man inte har någon av de nämnda riskfaktorerna medan värde tio betyder att man har samtliga.

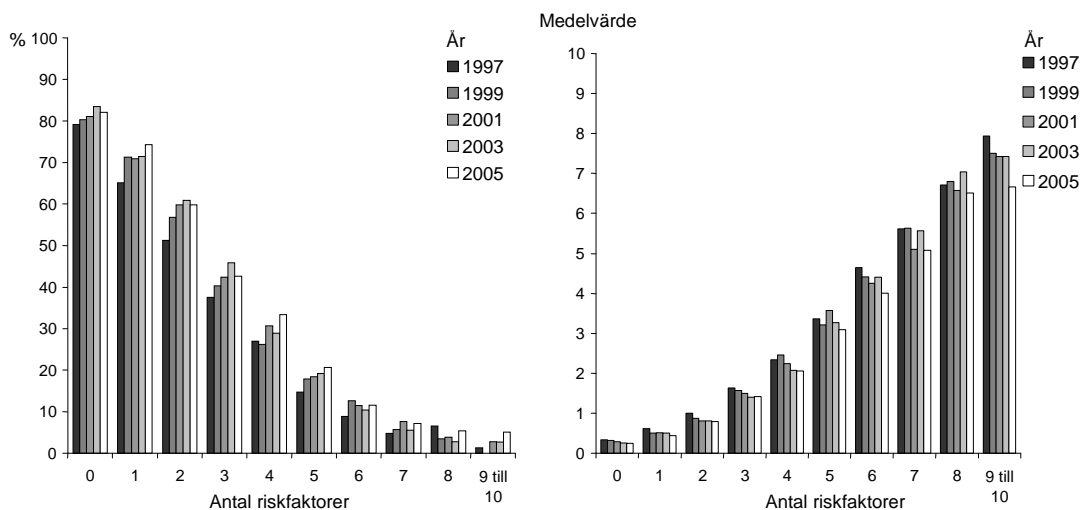

Diagram 1: Andel (%) som *inte* begått brott i olika riskgrupper

Diagram 2: Medelvärde antal brott i olika riskgrupper

Mönstret är tydligt och likartat i de olika årens undersökningar. Andelen som *inte* begått brott minskar successivt (diagram 1), och den genomsnittliga brottsbelastningen ökar gradvis (diagram 2) med ökat antal riskfaktorer.

Om man slår samman alla individer i den senaste undersökningen (år 2005) med 6–10 riskfaktorer i en gemensam kategori och studerar hur många som begått brott, visar det sig att 91 procent av ungdomarna begått minst ett och oftast många brott. Individerna i gruppen utgör 13 procent av ungdomarna och de svarar uppskattningsvis för drygt hälften av brotten (Ring 2007).

² Skalan bygger på följande tio faktorer: Splittrad familj, hög grad av spänningssökande, dåliga relationer till föräldrar, låg föräldratillsyn, svag förväntad föräldrareaktion på skolk, lågt betyg, låg skoltrivsel, tillåtande inställning till brott, upplevelse av tillåtande inställning bland kamrater till brott, stor brottsfarenhet hos kamrater (se även Ring 1999).

Kopplingar mellan riskansamling och kriminella karriärer

Även i ett livsförloppsperspektiv har forskning visat att en liten grupp lagöverträdare står för en stor andel av de brott som begås av respektive årskull. Det är den här gruppen som man ibland menar har utvecklat en så kallad *vanekriminell livsstil*. I forskningen har gruppen betecknats som bland annat "kroniska lagöverträdare" (t.ex. Wolfgang m.fl. 1972) eller "persistenta lagöverträdare" (t.ex. Soothill m.fl. 2003). Forskningen visar att även denna grupp i regel består av individer som kännetecknas av en hög riskansamling på individnivå (t.ex. Turner 2001).

Med utgångspunkt i data från Nya Zeeland urskiljer exempelvis Terrie Moffitt (1993) två distinkta huvudgrupper av lagöverträdare som följer skilda utvecklingsvägar i fråga om brottslighet och annat normbrytande beteende, och som också har olikartade sociala och individuella karakteristika. Grupperna betecknas av Moffitt som ungdomstidsbegränsade respektive livstidspersistenta lagöverträdare.

I korthet menar Moffitt att den stora, ungdomstidsbegränsade gruppen både debuterar i och slutar med sin brottslighet under tonåren. I jämförelse med den livstidspersistenta gruppen är riskansamlingen hos de ungdomstidsbegränsade lagöverträdarna relativt låg. Hos den till antal mycket mindre livstidspersistenta gruppen börjar däremot anpassningsproblemen redan i mycket tidig ålder, de debuterar i brott innan de nått puberteten och de fortsätter med sin kriminalitet långt upp i vuxen ålder. Bland de riskfaktorer som vanligtvis kännetecknar de livstidspersistenta lagöverträdarna finns tidiga neurofysiologiska och temperamentsmässiga problem, som kommer till uttryck i bland annat låg kognitiv förmåga, negativa känslor och låg impuls kontroll. När dessa problem uppstår i kombination med en hemmiljö där föräldrarna på grund av exempelvis bristande resurser eller dåliga uppfostringsmetoder inte lyckas ge barnen den stödjande fostran som de behöver, startas en ond spiral av negativa beteenden, reaktioner och förväntningar som befäster och stärker barnens problembild. Problemen förvärras sedan ytterligare av de reaktioner som barnen bemöts av i andra sociala miljöer, bland annat i kamratgruppen och i skolan. När de väl kommit upp i tonåren uppvisar individerna i den livstidspersistenta gruppen en hög ansamling riskfaktorer för en fortsatt kriminell utveckling.

Bristande konsensus om teoretiska förklaringar, men konsensus om vilka riskfaktorerna är

Brå kan notera att det inte finns någon riktig konsensus inom den kriminologiska forskningen avseende hur *kopplingen* mellan de etablerade riskfaktorerna för kriminalitet och deltagande i brott respektive en längre kriminell karriär ska förklaras *teoretiskt*. Olika teoretiska ansatser använder olika förklaringsmodeller och fäster olika vikt vid betydelsen av olika processer och mekanismer.

Detsamma gäller de olika vägar som kan finnas när man går mot en kriminell utveckling, och hur många olika typer av kriminell karriärba-

na det är meningsfullt att urskilja över olika stadier av individens livsförlopp. Dessa frågor tas upp och behandlas mer i detalj i fördjupningskapitlen i slutet av denna skrift.

Bristen på teoretisk konsensus om kopplingarna mellan riskfaktorer och kriminalitet bör emellertid inte ses som något oövervinligt problem när det gäller insatser för att motverka risken för en kriminell utveckling. Viktigare är snarare att det finns en hög grad av överensstämmelse i forskningsresultaten om vilka faktorer som innebär en förhöjd risk för kriminalitet (t.ex. Farrington 2009). Det indikerar att resultaten är robusta och tillförlitliga utgångspunkter för ett preventivt arbete. Dessutom menar till exempel Farrington (2009) att både riskfaktorerna och motsvarande preventiva insatser bygger på empirisk forskning snarare än på teorier, vilket gör det möjligt att arbeta preventivt utan att först behöva svara på svårbelysta frågor om vilka specifika riskfaktorer som har just *kausala* effekter.

Svårt att förutse vilka högriskbarn och ungdomar som blir vanekriminella

Forskningen visar att sambandet mellan en hög anhopning av riskfaktorer för kriminalitet och en långvarig kriminell karriär är långt ifrån fullständigt. Det är således många högriskbarn och högriskungdomar som *inte* utvecklar en så kallad vanekriminell livsstil (t.ex. Stattin 1996). Många forskare menar att det går att åstadkomma en betydande minskning av den totala brottsligheten i samhället genom att rikta effektiva brottsförebyggande insatser mot den lilla gruppen med hög brottsbelastning (t.ex. Rutter m.fl. 1998, Loeber m.fl. 2003). Det är dock svårt, om inte omöjligt, att förutsäga *exakt* vilka högriskbarn och ungdomar som så småningom kommer att tillhöra den här gruppen (t.ex. Rutter m.fl. 1998, Tham 2007).

Samtidigt har forskare länge varit medvetna om att riskfaktorerna för ungdomsbrottslighet till stor del är lika med riskfaktorerna för många andra så kallade problembeteenden under barndomen och ungdomstiden (till exempel skolk, tidig sexualdebut, ett riskfyllt sexuellt beteende, alkoholproblem, m.m.). Vidare finns en stor överlappning mellan riskfaktorerna för kriminalitet och riskfaktorer förknippade med social utslagning, såväl under tonåren som längre fram i livet, bland annat i form av exempelvis dålig arbetsmarknadsanknytning och hemlöshet (t.ex. Jessor och Jessor 1977, Hagan och McCarthy 1997). Det betyder att insatser som bidrar till att minska riskfaktorerna för fortsatt kriminalitet hos gruppen med hög riskansamling är värdefulla från ett samhällsekonomiskt perspektiv men också som från perspektivet av individernas långsiktiga fysiska och psykiska hälsa och välmående (t.ex. Farrington m.fl. 2006, Tilley 2009).

Vilka är då de insatser som forskningen åberopar? Den frågan ligger i fokus för nästa kapitel.

Åtgärder mot ungdoms- brottslighet

Ungdomsbrottsligheten finns trots ett omfattande "osynligt" brottsförebyggande arbete

På en mycket bred front i samhället görs insatser som torde minska de kända riskfaktorerna för kriminalitet hos barn och ungdomar samt öka skyddsfaktorerna, utan att insatserna nödvändigtvis betraktas som en uttrycklig del av samhällets brottsförebyggande arbete. Att samhället tillhandahåller bra, allmänna barnavårds- och mödravårdstjänster är ett exempel, likaså olika välfärdstjänster som syftar till att minska risken för utanförskap hos föräldrar och ger dem olika former av stöd i sitt föräldraskap. Att sörja för ett resursstarkt förskole- och skolsystem, där skolan ges möjlighet till att bedriva ett starkt värdegrundsarbete, förstärka känslan av anknytning till samhällskollektivet samt motarbeta känslor av utanförskap hos eleverna kan också räknas som en mycket viktig brottsförebyggande insats. Det gäller även ett aktivt och inkluderande föreningsliv för barn och ungdomar.

Trots att dessa och många andra breda samhällsinsatser torde ha tydliga effekter på brottsligheten, skulle de knappast lyftas fram som först och främst brottsförebyggande åtgärder. Och deras universella karaktär gör det svårt, om inte omöjligt, att sätta siffror på omfattningen av den brottsförebyggande effekt som de onekligen har.

I ett historiskt perspektiv ökade dock ungdomsbrottsligheten markant i omfattning under en längre tid efter andra världskrigets slut, detta trots att den ökade välfärden i samhället samtidigt förde med sig mycket tydliga förbättringar på de ovannämnda områden. I stort sett samtliga västländer uppvisar en liknande utveckling (t.ex. Estrada 1998). Sammantaget tyder det på att ungdomsbrottslighetens omfattning och utveckling i Sverige och dess status som massfenomen, inte i första hand hänger samman med omfattningen och utvecklingen av olika individbaserade riskfaktorer för brott. Forskare menar i stället att ungdomsbrottslighetens omfattning och utveckling snarare bör förknippas med faktorer som ligger på en mer strukturell makronivå.

De förklaringar som forskningen presenterar för efterkrigstidens ökning i ungdomsbrottsligheten hänvisar först och främst dels till den "förlängda ungdomstiden" (t.ex. Smith 1995), dels till förändringar i tillfällesstrukturen (t.ex. Cohen och Felson 1979). I det förra fallet menar forskare att en längre utbildningstid, ett allt senare inträde i arbetslivet och utvecklandet av en specifik ungdomskultur ledde till en gradvis men kontinuerlig minskning av vuxnas sociala kontroll över ungdomar under tiden efter andra världskrigets slut (Estrada 1998). I det senare

fallet anses ökningen i första hand bero på den stora ökningen i antalet tillfällen för brott som följt i det ökade välståndets spår. I den mån de här förklaringarna håller, tyder de på behovet av ett brottsförebyggande arbete som inte fokuserar exklusivt på de individer som begår brott, utan även på de samhälleliga förhållanden som kan främja övergången till livet som vuxen (t.ex. åtgärder som underlättar för ungdomar att etablera sig på arbetsmarknaden), samt på åtgärder som tar sikte på att minska *tillfällena* till brott (t.ex. Sarnecki 1993).

Situationell och social brottsprevention

En vanlig indelning av brottsförebyggande åtgärder delar upp olika insatser under rubrikerna *situationell brottsprevention* och *social brottsprevention*. Den situationella preventionen riktar i första hand fokus på att förändra situationer som kan skapa tillfällen för brott. Utgångspunkten är bland annat att lagöverträdare anses göra mer eller mindre rationella bedömningar av de sannolika vinster och risker som är förknippade med brottsliga handlingar (t.ex. Tilley 2009). Situationella åtgärder går ut på att försvåra genomförandet av brott, öka upptäcktsrisken och minska vinsten av kriminella handlingar. Exempel kan vara alltifrån kameraövervakning och förbättrad belysning till grannsamverkan och förbättrade säkerhetsåtgärder mot stöld.

Ett bra exempel på en lyckad utveckling är resultaten av lagstiftningen från år 1998 som innebär att alla nytillverkade bilar förses med elektroniska stöldskydd. I takt med att bilparken successivt byts ut, innebär detta att en allt mindre andel bilar kan stjälas utan bilnyckel (som krävs för att sätta elektroniska stöldskydd ur spel). Den genomsnittliga minskningen av biltillgreppen mellan 2002 och 2007 var tolv procent per år (Brå 2008b). Under samma period minskade antalet ungdomar (15–20 år) som lagfördes för tillgrepp av fortskaffningsmedel med närmare 40 procent.

Andra exempel på framgångsrika insatser med fokus på den situationella preventionen kan hittas i det problemorienterade polisarbetet. Här handlar det om att polisen identifierar ett specifikt problem, gör en kartläggning och analys för att dels få fram vilka faktorer som är förutsättningar för problemet, dels utveckla åtgärder som kan motverka det. Därefter genomförs åtgärderna och till slut utvärderar man i vilket mån problemet faktiskt minskat. Ett bra exempel är den så kallade Kronobergsmodellen, en polisiär metod för att förebygga våld i offentlig miljö. Modellen går ut på att polisen arbetar på olika sätt för att förebygga att ungdomar dricker alkohol i offentlig miljö. Arbetet bidrar till att minska ungdomsvåldet i dessa miljöer och utvärderingar tyder på att modellen inte bara har en positiv effekt på våldsnivån bland ungdomar på offentliga platser, utan även leder till att färre ungdomar behöver vård för alkoholförgiftning (Brå 2009).

Dessa och de många andra situationella åtgärder som löpande vidtas är en väsentlig del av samhällets brottsförebyggande arbete, men de ligger inte i fokus för föreliggande diskussion. Med hänsyn till regeringsuppdraget riktas huvudfokus här i stället mot frågor kring riskfaktorerna för en kriminell utveckling. Insatser som rör försök att påverka de riskfaktorer som driver individer mot en kriminell livsstil hör till den *sociala brottspreventionen*. Det handlar om åtgärder som syftar till att påverka *individens benägenhet* att begå brott. Presentationen tar därför sikte på insatser som har möjlighet att påverka en sådan utveckling. I synnerhet diskuteras insatser som kan åstadkomma förändringar hos barn och ungdomar som kännetecknas av en hög riskansamling och som därför enligt forskningen är de som anses löpa störst risk att hamna i en vanekriminell livsstil.

Tre centrala principer för framgångsrik social brottsprevention – risk, behov, responsivitet

Riskprincipen – insatser anpassas efter problemnivån

Tanken att i första hand rikta individpreventiva insatser mot den lilla gruppen med hög riskansamling återspeglas även i forskningen om hur man ska matcha lämpliga insatser till de ungdomar som begår brott. Forskare pratar ofta om *riskprincipen* (t.ex. Andrews och Dowden 2006, Lowenkamp m.fl. 2006, Söderholm Carpelan m.fl. 2008). Riskprincipen bygger på forskningsresultat som visar att det bland högriskungdomar krävs intensiva insatser för att uppnå en signifikant minskning i kriminalitet, medan intensiva insatser i stället har en minimal effekt eller till och med kan leda till ökad kriminalitet bland lågriskungdomar (t.ex. Bonta m.fl. 2000, Lowenkamp och Latessa 2004, Lipsey 2009).

Behovsprincipen – insatser mot förhållanden som befrämjar brott

En annan viktig princip som tas upp i den individpreventiva forskningen beskrivs med begreppet *behovsprincipen*. I korthet innebär behovsprincipen att insatser ska riktas mot just de faktorer som bidrar till ungdomarnas kriminalitet och som också går att förändra (t.ex. Söderholm Carpelan m.fl. 2008). Att en tonåring uppvisat tidiga beteendestörningar är till exempel en riskfaktor för fortsatt kriminalitet, men det är en riskfaktor som inte längre går att förändra. Å andra sidan är antisociala attityder, en dålig problemlösningsförmåga och missbruk så kallade dynamiska riskfaktorer, det vill säga riskfaktorer som går att påverka (t.ex. Bonta 2002, Lipsey 2009).

Överlag visar forskningen att individfokuserade insatser mot kriminalitet är som mest framgångsrika när man lyckas i att korrekt identifiera de riskfaktorer som driver individerna i fråga mot brottslighet, och

när man riktar insatser mot dessa riskfaktorer och samtidigt ersätter dem med positiva influenser (eller 'skyddsfaktorer') (t.ex. Mendel 2000).

Vilka riskfaktorer och kombinationer av riskfaktorer det handlar om varierar från individ till individ (t.ex. Andreasson 2003) och över olika perioder i barns och ungdomars utveckling (t.ex. Ferrer-Wreder m.fl. 2005). Det innebär att förebyggande insatser bör fokusera på de riskfaktorer (och skyddsfaktorer) som är lämpliga och går att förändra i den aktuella situationen ur ett utvecklingsperspektiv (ibid., Howell 2003).

Responsivitetsprincipen – anpassa insats till mottagaren

Responsivitetsprincipen handlar om att insatsens stil och form bör stämma överens med de aktuella ungdomarnas inlärningsstil. I forskningen pratar man dels om *generell* responsivitet, vilket handlar om att använda insatser som allmänt visat sig fungera som starka påverkans-tekniker – i första hand sådana som bygger på en kognitiv beteendeteoretisk och en social inläringsteoretisk grund (t.ex. Andrews och Dowden 2006). *Specifik* responsivitet (t.ex. Andreassen 2003) bygger i stället på insikten att lagöverträdare är olika och att det finns olika faktorer hos individen, exempelvis IQ, självkänsla, utsatthet för övergrepp, som kan inverka på individens möjligheter att låta sig påverkas. Här handlar det därför om att matcha den specifika insatsens utformning till individuella särdrag hos den unge som är föremål för insatsen (t.ex. Hubbard och Pealer 2009).

Universella, selektiva och indikerade insatser

En indelning som används flitigt inom preventionsforskningen för att kategorisera olika typer av insatser inom den sociala brottspreventionen bygger på vilka typer av riskgrupper som insatsen i fråga riktar sig till. Begreppen *universell*, *selektiv* och *indikerad prevention* utvecklades ursprungligen av det amerikanska Institute of Medicine, och de har där- efter ofta kommit att användas för att klassificera olika typer av preventionprogram mot ungdomars problembeteenden (Ferrer-Wreder m.fl. 2005).

Med *universell prevention* avses generella insatser som inte tar hänsyn till olika gruppers eller individers risknivå och som är tänkta att främja alla (ibid.). Exempel på universella brottspreventiva insatser är bland annat information till allmänheten, skolornas värdegrundsarbete och program med syfte att utveckla sociala färdigheter hos alla barn i skolan.

Selektiv prevention tar sikte på undergrupper i populationen som har exponerats för en eller flera riskfaktorer. I frågan om brottsprevention riktas således fokus för selektiva insatser mot barn och ungdomar som anses vara i *riskzon* för en kriminell utveckling.

Något förenklat menar man med *indikerad prevention* insatser som riktas till individer som redan visat tecken på ett kriminellt beteende. Syftet med indikerade preventionsinsatser handlar därmed i första hand om att förebygga fortsatt kriminalitet.

Forskare menar att det inte är alldeles självklart att göra en gränsdragning mellan indikerad brottsprevention och behandling eller rehabilitering för personer som redan kommit så långt i sin kriminella utveckling att de blivit föremål för exempelvis institutionalisering på grund av kriminellt beteende (t.ex. Ferrer-Wreder m.fl. 2005). Man kan dock utgå från att behandlingsinsatser på institution och även andra typer av reaktioner från rättsväsendets sida åtminstone delvis syftar till att minska risken för fortsatt kriminalitet. I föreliggande presentation diskuteras därför sådana insatser i termer av indikerad prevention med syfte att förebygga återfall i kriminalitet.

Fokus på prevention för unga i riskzonen eller med pågående kriminalitet – utifrån befintliga metastudier

Huvudfokus för den fortsatta redovisningen ligger på olika typer av insatser som riktar sig till barn och ungdomar i riskzonen för senare kriminalitet (selektiva insatser) respektive till barn och ungdomar som redan kommit relativt långt i sin kriminella utveckling (indikerade insatser). Syftet är att beskriva vad den samlade forskningen säger om insatsernas möjligheter att förebygga risken för en kriminell utveckling respektive för fortsatt kriminalitet.

På grund av den begränsade tid som denna kunskapsinventering hade till sitt förfågande var det inte möjligt att genomföra en ny sökning i forskningslitteraturen och samla in, läsa och sammanställa resultaten från den omfattande utvärderingsforskning som finns på området. I stället utgår presentationen i första hand från de insatser som beskrivs i två stora svenskspråkiga *sammanställningar* av forskningsöversikter på området av nyare datum. Den ena (Ferrer-Wreder m.fl. 2005) har som syfte att kartlägga interventioner som har visat sig minska ungdomars problembeteenden eller främja ungdomars sociala utveckling. Den beskriver verksamma preventionsprogram som har utvärderats i EU:s medlemsstater, länder i före detta Sovjetunionen, länder som gränsar till Europa samt i Kanada och i USA. Den andra (Söderholm-Carpelan m.fl. 2008) är en systematisk sammanställning av kunskaper om verkningsfulla behandlingsmetoder som kan användas i socialtjänstens arbete med unga lagöverträdare. Kunskapsöversikten har genomförts i form av en systematisk sammanställning av redan genomförda metaanalyser³ under perioden 1990–2008. Utöver dessa två sammanställningar har vi använt skrifter utgivna av Brå (t.ex. Brå 2001, 2008a, 2008c), och kompletterande källor har inhämtats för att bredda belysningen av de

³ Metaanalys är en statistisk metod som på ett systematiskt sätt sammanfattar resultaten från flera olika utvärderingar för att bättre belysa effekten av en viss insats.

områden som tas upp i forskningsöversikterna. Det är dessvärre inte möjligt att uttala sig om huruvida genomgången är heltäckande för de individpreventiva insatser mot ungdomsbrottslighet som har använts i praktiken. Brå:s bedömning är dock att den ger en bra översikt över de olika *typer* av insatser som har utvärderats samt bidrar med en bra grund för att få en bild av de effekter som kan uppnås med utgångspunkt i individpreventiva insatser mot ungdomsbrottsligheten.

De metaresultat som sammanfattas i denna forskningsinventering ger således en del besked om vilka effekter på återfall i brott och problem-beteende som ett antal breda typer av insatser har visat sig kunna ge. Resultaten som redovisas avgränsas dock genom det tillvägagångssätt som tillämpats i inventeringen, genom att den enbart fokuserar på insatser mot benägenheten att begå brott, på insatser för unga som är i riskzonen för eller redan börjat begå brott och detta främst utifrån ett begränsat antal nya forskningsgenomgångar av metakarakter. Därmed finns flera typer av insatser och strategier som redan förekommer eller som diskuteras på det kriminalpolitiska området som inte närmare behandlas i inventeringen. Bland sådana insatser eller strategier kan exempelvis nämnas:

- Tydligare och snabbare reaktioner från rättsväsendet när ungdomar begår brott.
- Polisutredning av brott som begåtts av barn under 15 år.
- Kontaktpersoner som kanaliserar alla myndighetskontakter för unga lagöverträdare.
- Särskild hantering av ungdomsmål i ungdomsdomstolar.
- Allokering av insatser till särskilt utsatta sociala miljöer.
- Ökad vuxen- och polisen närvaro i miljöer där ungdomar vistas.

Insatser med syfte att motverka risken för en (fortsatt) kriminell utveckling

Det är dessvärre fortfarande ovanligt med utvärderingar av preventiva insatser riktade till riskgrupper av barn, ungdomar och familjer i Sverige. De översikter som finns på svenska har ibland ansträngt sig för att ta med den europeiska utvärderingsforskning som finns (t.ex. Ferrer-Wreder 2005), men den samlade kunskapen om de brottsförebyggande effekterna av olika insatser och program bygger fortfarande till stora delar på erfarenheter från USA.

Tidiga familjebaserade insatser

För de allra yngsta barnen finns ett antal olika typer av tidiga familjeinterventioner som framhållits som framgångsrika i syfte att förebygga

senare kriminell utveckling bland särskilt utsatta barn (t.ex. Brå 2001, 2008c, Ferrer-Wreder m.fl. 2005). Så kallade *hembesöksprogram* under barnens tidigaste levnadsår har framhållits som en programtyp som uppvisar bland de mest lovande resultat inom brottsprevention överlag (Sherman m.fl. 1997). Vanligtvis innebär hembesöksprogram att föräldrar får information, stöd och utbildning från erfaren personal i syfte att säkerställa barnets positiva utveckling (t.ex. Olds m.fl. 1998, Brå 2001, 2008c). Bland annat handlar det om att ge föräldrar kunskaper om barns utveckling och de färdigheter som krävs för att säkra att barnet får en lämplig och behovsanpassad omvårdnad (Ferrer-Wreder 2005). Hembesök har också visat goda resultat i kombination med olika former av stimulansprogram i familjer med barn i förskoleådern och under sina första år i skolan, t.ex. för att se till att barnen får en intellektuell stimulerande förskoletid eller för att förebygga utvecklingsmässiga förseningar (t.ex. Sherman m.fl. 1997, Ferrer-Wreder 2005).

Senare familjebaserade insatser

Andra familjebaserade program för något äldre barn, till och med ungdomar, betecknas i olika översikter som exempelvis *föräldrautbildning*, *föräldraträning* eller *familjeterapi* (Brå 2001, Howell 2003, Ferrer-Wreder 2005). Här finns ett flertal olika program som har beskrivits som framgångsrika för familjer med barn som befinner sig i riskzonen eller som redan har utvecklat ett problembeteende. Programmen innehåller vanligtvis information i kombination med olika insatser för att utveckla specifika förmågor hos föräldrarna (exempelvis kommunikationsfärdigheter och lämpliga uppfostringsmetoder). En del program använder sig av fler komponenter än andra, och det finns möjlighet att skraddarsy interventionerna och programmets intensitet efter den enskilda familjens behov (t.ex. Ferrer-Wreder 2005).

De gemensamma nämnarna för familjebaserade interventioner av den här typen är att de på olika sätt riktar in sig på att främja positiva former av familjesammanhållning och engagemang, exempelvis genom att ge föräldrar utbildning i problemlösning och konflikthantering. Bland annat handlar det om att få föräldrarna att hantera sina barns beteenden på så sätt att det främjar barnens utveckling, minskar deras utsatthet för risker samt stärker banden till familjen (ibid.).

I familjer där barnet redan kommit relativt långt i att utveckla ett antisocialt beteende rekommenderas i första hand mer omfattande insatser, som inte bara inriktas på att utbilda eller träna föräldrarna (Brå 2001). Bland de program som har använts i familjer av den här typen kan nämnas Funktionell familjeterapi (FFT) och Multisystemisk terapi (MST) (t.ex. Guerra m.fl. 2008). Inom FFT arbetar man först med en motivationsfas som bryter ner familjens negativa förväntningar, känslor och tankar, för att sedan formulera en skraddarsydd handlingsplan utifrån den specifika familjens styrkor och svagheter. Handlingsplanen kan innehålla en mängd olika evidensbaserade komponenter för att ta

itu med de specifika riskfaktorer som finns i familjen, och den är anpassad efter den miljö som familjen lever i. I en sista fas får familjen hjälp med att upprätthålla en långsiktig förändring, bland annat genom att kontakter skapas till de resurser som finns i det omgivande närsamhället (Howell 2003, Söderholm Carpelan m.fl. 2008).

Utgångspunkten för MST är att insatser mot kriminellt beteende måste rikta sig samtidigt till de olika system där orsakerna till kriminaliteten finns, det vill säga familjen, skolan, kamratkretsen och närsamhället. Metoden är därför mångfacetterad. Den genomförs av ett behandlingsteam med familjen i sin naturliga hemmiljö, och behandlingen är individuellt upplagd för att tillgodose den unges och familjens specifika behov (Söderholm Carpelan m.fl. 2008).

Överlag finns ganska bra stöd i forskningen för att familjebaserade insatser kan ha en positiv förebyggande effekt. Mendel (2000) beskriver exempelvis utvärderingsforskning som visar att både FFT och MST är framgångsrika program som dessutom innebär relativt stora långsiktiga besparingar för samhället i förhållande till insatsernas kostnader.

Utifrån en systematisk sammanställning av översikter om olika insatserns effekter mot *återfall* i kriminalitet, det vill säga bland ungdomar som hunnit relativt långt i sin kriminella utveckling, är dock Söderholm Carpelan m.fl. (2008) något mindre positiva i sina slutsatser om insatskategorin. Författarna drar slutsatsen att det finns visst stöd för att familjebaserade insatser kan vara effektiva för gruppen unga lagöverträdare. Men de menar att effekterna *i genomsnitt* är begränsade, "ofta små, ibland medelstora" samt att det innebär att "en betydande grupp av de ungdomar som deltagit i en familjefokuserad insats kommer att återfalla i kriminalitet." Analysen som den här slutsatsen baseras på är dock en "systematisk sammanställning av översikter", vilket naturligtvis innebär att program med dåliga resultat tar ut program med bra resultat när man beräknar den *genomsnittliga* effekten (se t.ex. Lipsey 1999). Samtidigt bör inte den "betydande andel som kommer att återfalla i kriminalitet" på något sätt antas vara jämnt fördelad mellan de olika insatser som har utvärderats.

Skolbaserade insatser

De många olika skolbaserade insatser som finns mot risken för en kriminell utveckling har olika utgångspunkter och målsättningar. De tar också sikte på olika riskfaktorer och främjar olika skyddsfaktorer. Här ingår bland annat olika former av så kallad tutoringverksamhet, som syftar till att främja inlärningsförmågan hos barn som har svårt i skolan samt program för att motarbeta sociala påtryckningar bland barn och ungdomar som kan leda till kriminella handlingar (t.ex. Ferrer-Wreder m.fl. 2005).

Program inriktade mot livskunskap och färdighetsträning används också i skolan. Syftet är att främja en positiv anpassning till de olika utmaningar som barn och ungdomar möter i livet. Program som Second

Step, PATHS och SET (social och emotionell träning) går ut på att förstärka olika former av kognitiv, social och känslomässig kompetens hos barn, och de kan genomföras antingen för samtliga barn eller för barn som anses ha en förhöjd risk för att utveckla olika typer av problem, bland annat kriminalitet.

Många av de insatser som har beskrivits som skolbaserade är inte begränsade till skolmiljön, och skolinsatser och insatser med fokus på exempelvis familjen överlappar ofta varandra (t.ex. Sherman m.fl. 1997). Även om skolan är en viktig arena för genomförandet av program som riktar sig antingen till samtliga barn eller till barn som befinner sig i riskzonen för en kriminell utveckling, menar Ferrer-Wreder m.fl. (2005) att det kan vara svårt att särskilja just de skolbaserade programmen i utvärderingsöversikterna. I den mån det är möjligt menar författarna att litteraturen visar att det finns sådana framgångsrika program, som kan förbättra både skolprestationer och social kompetens. Samtidigt leder inte alltid förbättringar i social kompetens till beteendeförändringar, och en brist på forskning om programmets mer långsiktiga effekter innebär att kunskaperna om dessa är relativt osäkra. I övrigt kan det finnas fog för att tro att dessa programtyper generellt ger bättre effekter bland yngre barn än bland tonåringar.

Skolbaserade program med fokus på ungdomar som hunnit relativt långt i sin kriminella utveckling är relativt ovanliga. Ferrer-Wreder m.fl. (2005) menar att det är möjligt att högriskungdomarnas behov i stället lämpligare kan bemötas med mer intensiva så kallade multimodala insatser, som exempelvis MST (se ovan). Skolans roll i samband med den här typen av insats är kopplad till vissa komponenter i ett bredare program som samtidigt riktar sig även till andra miljöer där den unge vistas.

Behandling på institution

Åtminstone i Europa betraktas numera behandling på institution av ungdomar med beteendeproblem ofta som ett sista alternativ när inga andra insatser hjälper (Andreassen 2003).

Forskare är överens om att användning av institutionella placeringar av lågriskungdomar (som är relativt prosociala) är skadliga och kan leda till en ökad risk för fortsatt kriminalitet. Bland annat beror det på att institutionalisering har en störande effekt på många av de skyddsfaktorer som gör dessa individer till lågrisk- snarare än högriskungdomar. Det skapar exempelvis störningar inom familjerelationer och relationer med prosociala kamrater, ett avbrott i den pågående skolutvecklingen och störningar i den sociala anknytningen till skolan. När lågriskungdomar dessutom placeras tillsammans med högriskungdomar på institution, hamnar de i en miljö där de i mycket högre grad än normalt tvingas att umgås med jämnåriga som har utpräglad hög problembelastning – vilket ökar en av de enligt forskningen viktigaste riskfaktorerna för kri-

minalitet, nämligen ett umgänge med antisociala kamrater (t.ex. Lowenkamp och Latessa 2004).

Forskningen visar dessutom att det generellt är inte önskvärt att ge insatser till *högriskungdomar* i grupp. Här handlar det om resultat som visar att högriskungdomar har en tendens att förstärka varandras negativa beteenden, vilket kan leda till att ungdomarnas kriminalitet ökar i stället för att minska över tid (Ferrer-Wreder m.fl. 2005, Söderholm Carpelan m.fl. 2008). Det här fenomenet har av Dishion m.fl. (1999) betecknats med termen "avvikelseträning". Samtidigt menar andra forskare att de risker som är förknippade med behandling i en gruppkontext kan ha överdrivits (Guerra m.fl. 2008) samt att den viktigaste anledningen till att inte ge behandling i grupp på institution är att det finns mycket tydliga bevis på att alla typer av preventiva insatser ger bättre resultat när de tillhandahålls utanför institutioner (ibid., Smith 2005, Greenwood 2005).

De allra senaste översikterna över utvärderingsforskningen menar dock generellt att institutionsplacering kontra behandling utanför institution kan vara en mindre viktig faktor för möjligheten att minska risken för en fortsatt kriminell utveckling än att personalen har korrekt utbildning, följer programmets riktlinjer troget samt klarar av att behålla många av deltagarna kvar i insatsen ifråga (Söderholm Carpelan m.fl. 2008, Lipsey 2009). Samtidigt visar även de här översikterna att vissa typer av program (bland annat individuell rådgivning/samtalsterapi, mentorskap och samtalsterapi i grupp) ger sämre behandlingseffekter när den unge är på institution (Söderholm Carpelan m.fl. 2008, Lipsey 2009).

Sammanfattningsvis visar Andreassens (2003) omfattande genomgång av forskningen om institutionsbehandling av ungdomar med antisocialt beteende att institutionsbehandling kan minska risken för en fortsatt kriminell utveckling, men att det finns stora variationer i effekterna av behandling på institution. Andreassen menar att även om forskningen visar positiva resultat, är genomsnittseffekterna små och det är relevant att fråga om de kan motivera de höga kostnaderna av institutionsbehandling och om de kan försvara bruket av tvång. Vissa insatser har visat sig ge bättre resultat än genomsnittet, medan andra har visat mycket dåliga resultat.

De insatser som visat sig vara mest effektiva är de som bygger på kognitiv beteendeterapi och som fokuserar på att förändra de erkända riskfaktorerna för kriminalitet. Viktigt är också att behandlingen genomförs enligt risk-, behovs- och responsivitetens principerna. Vid institutionsbehandling måste man samtidigt ta hänsyn till konsekvenserna av att högriskungdomar samlas i grupp samt att de behandlas borta från sin närmiljö och sin familj (ibid.). Ett preventionsprogram med bevisad effekt på risken för fortsatt kriminalitet, och som nämns flitigt i forskningen som ett alternativ till institutionsbehandling för de ungdomar som behöver omplaceras från familjen, är Multidimensional Treatment

Foster Care (MTFC). MTFC innebär en kombination av fosterhemsplacering, familjeterapi och individualterapi och ingår (tillsammans med MST och FFT) i den lilla gruppen preventiva program som konsekvent har visat sig åstadkomma en signifikant minskning i fortsatt kriminalitet (Guerra m.fl. 2008).

Bestraffning, avskräckning och disciplin

Frågan om den avskräckande effekten av bestraffning är komplex. Forskare är i stort sett eniga om att risken att straffas för brott har en viss avskräckande effekt, åtminstone i den meningen att fler skulle begå brott om de visste att de kunde göra så utan att över huvud taget riskera ett straff (von Hirsh m.fl. 1999, Kennedy 2008). När det gäller möjliga avskräckningseffekter specifikt bland unga kriminella visar forskning att varken vissheten om att man kommer att bli straffad eller strängheten i själva straffet har en gynnsam effekt på risken för fortsatt kriminalitet för de flesta unga lagöverträdare (t.ex. Howell 2003, Pratt m.fl. 2006). Detsamma gäller även för olika insatser som har syftet att chockera, skrämna eller disciplinera ungdomar till att sluta begå brott, till exempel i form av så kallade "boot camps" – där ungdomar deltar i lägerverksamhet med militär disciplin, exercis, ceremonier och ett fysiskt ansträngande arbete – eller genom studiebesök på vuxenfängelser. Den sistnämnda insatsen har till och med visat sig öka risken för fortsatt kriminalitet (Howell 2003, Söderholm Carpelan m.fl. 2008).

Inkapacitering – långa inlåsningstider för de vanekriminella

Teorin om inkapacitering som ett sätt att minska brottsligheten i samhället blev mycket populär under 1980-talet. Inkapaciteringsidén bygger på ett resonemang där man utgår från att man kan minska kriminaliteten genom att låsa in så många som möjligt av de mest aktivt kriminella under lång tid, eftersom dessa högaktiva kriminella inte kan begå några brott i samhället under den tid då de är inlåsta. Inkapaciteringstanken har bland annat lett till den så kallade "3 strikes"-lagstiftningen i vissa delstater i USA. Forskningen visar dock att långa inlåsningstider bland ungdomar inte leder till minskad kriminalitet efter frigivning. Forskare menar vidare att den tid då ungdomar sitter inlåsta ska hållas kort, dels för att minimera negativ påverkan av exponering i en sluten miljö till andra högriskungdomar, dels för att så tidigt som möjligt börja med att återintegrera de unga lagöverträdarna i samhället (t.ex. Howell 2003). Forskare har också ifrågasatt om inkapaciteringen av högaktiva unga kriminella faktiskt över huvud taget åstadkommer någon märkbar effekt på brottsnivån (t.ex. Stahlkopf m.fl. 2008). Bland annat påpekas att eftersom många ungdomsbrott begås i grupp, kan inte inkapaciteringen av en viss individ förväntas innebära att de brottstillfällena han eller hon skulle ha deltagit i uteblir (t.ex. Tilley 2009). Vidare visar forskningen att inlåsning av ungdomar är ett mycket kostsamt sätt att försöka hantera ungdomsbrottsligheten (Mendel 2000, Caldwell m.fl. 2006).

Intensivövervakning

Enligt Howell (2003) har majoriteten av de intensivövervakningsprogram som använts i praktiken haft ett enda syfte, nämligen att öka den allmänna tryggheten genom en nära övervakning av lagöverträdare. Det innebär att programmen inte försöker ändra på några av de riskfaktorer som ligger bakom individens kriminalitet. Enligt både Sherman m.fl. (1997) och Mackenzie (2000) visar ett flertal studier att intensivövervakningsprogram inte är effektiva att minska fortsatt kriminalitet. Altschuler m.fl. (1999) går något längre och menar att det finns studier som visar att intensivövervakningsinsatser faktiskt har en negativ snarare än en positiv effekt bland lagöverträdare med lågrisk. Samtidigt visar andra översikter att det finns intensivövervakningsprogram som har åstadkommit signifikanta minskningar i återfall i brottslighet, men att dessa i så fall har haft en stark behandlingsorientering (Howell 2003, Cullen m.fl. 2009). Nyckeln till framgång handlar således enligt forskningen om att övervakningen sker i kombination med behandlingsinsatser som påverkar riskfaktorerna för brott, samtidigt som övervakningen genomförs på ett sätt som främjar den övervakades deltagande i behandlingen (Altschuler m.fl. 1999, Gendreau m.fl. 2000, Howell 2003).

Mentorskap

Den bakomliggande tanken med mentorskapsprogram som en brottsförebyggande åtgärd går ut på att sammanföra unga som befinner sig i riskzon med en vuxen som kan fungera som en god förebild och som de kan knyta an till (Söderholm Carpelan m.fl. 2008, Brå 2008a). I straffrättsliga sammanhang används insatsen som en metod för att både minska återfall i brott och bidra till framgång i livet, till exempel genom att hjälpa den unge att uppnå högre utbildnings- och anställningsnivå (Brå 2008a). De mentorskapsprogram som har utvärderats och som ligger till grund för forskningsöversikternas slutsatser har i första hand bedrivits i USA. I mångt och mycket liknar dock dessa mentorskapsprogram det som i Sverige benämns med termen särskilt kvalificerad kontaktperson. Skillnaderna är i första hand organisatoriska och administrativa (Söderholm Carpelan m.fl. 2008).

De effekter på återfall som har uppmätts i olika utvärderingar av mentorskapsprogram varierar (Brå 2008a). Det finns tecken på att insatsen kan minska återfall i brott bland ungdomar som redan hunnit relativt långt i sin kriminella utveckling (Söderholm Carpelan m.fl. 2008, Brå 2008a), men samtidigt att de fördelaktiga effekterna kan begränsas till den tidsperiod då mentorskapet äger rum (Brå 2008a). Enligt forskningen finns det inga översikter som tyder på att insatsen kan ha en skadlig effekt på unga lagöverträdare (Söderholm Carpelan 2008). I kombination med de översikter som visar positiva effekter innebär det att mentorskap kan ses som en lovande insats, även om genomsnittseffekterna på återfall återigen är att betrakta som relativt små (Brå 2008a,

Lipsey 2009). Generellt gäller att mentorskapsprogram tycks fungera bäst när mentorskapet kombineras med andra insatser, vilket är i linje med forskning som visar att insatser med flera komponenter generellt har bättre effekter på unga lagöverträdare med högrisk än insatser med en enda komponent (Brå 2008a).

Ungdomstjänst

I Sverige innebär ungdomstjänst att lagöverträdaren ska utföra obetalt arbete samt delta i någon annan form av särskild anordnad verksamhet, men själva innehållet i påföljden bestäms närmare av socialtjänsten. Med utgångspunkt i Söderholm Carpelan med fleras (2008) sammanställning av översikter om olika insatsers effekter på återfall i kriminalitet måste det konstateras att forskningen i dagsläget inte är av tillräckligt hög kvalitet för att man ska kunna uttala sig om ungdomstjänstpåföljdens eventuella effekter på risken för fortsatt kriminalitet. Inom ramen för den omfattande litteratursökningen som genomfördes av Söderholm Carpelan med flera hittades bara två utvärderingsstudier som var tillräckligt väl genomförda för att tas med i deras översikt. Båda studierna är från USA och av äldre datum. Den ena studien fann att insatsen ledde till en signifikant högre återfallsrisk för de ungdomar som dömdes till ungdomstjänst, medan den andra rapporterade en liten minskning i risken för återfall i brott. Söderholm Carpelan med flera menar att det utifrån de här studierna inte går att dra några slutsatser om påföljdens effekter på återfallsrisken.

Medlingsverksamheter

Medling vid brott grundar sig på den reparativa rättvisan och handlar först och främst om att en gärningsperson och ett brottsoffer möts tillsammans med en medlare och pratar om brottet och dess konsekvenser (Brå 2007). Idén med medling är att den ska fungera både som ett stöd till brottsoffer och som en åtgärd som gör det mindre sannolikt att lagöverträdaren fortsätter att begå brott. Både Hayes (2007) och Söderholm Carpelan med flera (2008) menar att den forskning som finns ger gott stöd för att medling minskar ungdomars återfall i brott, även om den genomsnittliga effektstorleken är att betrakta som liten. Dessutom verkar den positiva effekten på återfallsrisken minska ju längre tid som har gått sedan medlingen. Även om utvärderingsöversikter visar på positiva resultat för insatser som grundas på reparativ rättvisa jämfört med icke-reparativa modeller, menar Latimer m.fl. (2005) att resultaten måste ses i ljuset av att det finns en viktig inbyggd selektionsprocess i insatserna. Selektionen beror på att deltagandet bygger på frivillighet. Det innebär att de som deltar i medling redan före insatsen kan vara personer som är mer motiverade att sluta begå brott än de ungdomar som inte väljer att delta.

Kort om några könsaspekter

Generellt menar forskningen att riskfaktorerna för en kriminell utveckling ser relativt lika ut för pojkar och flickor (Moffitt m.fl. 2001, Hoge och Robertson 2008). Med utgångspunkt i risk- och behovsprinciperna är det således oftast samma typer av riskförhållanden som insatser bör ta hänsyn till bland både flickor och pojkar. Samtidigt visar forskningen att de flickor som begår brott ofta har en annorlunda sammansatt problembild jämfört med unga manliga lagöverträdare. Bland annat visar forskningen att de flickor som åker fast för brott oftare än pojkar har svåra känslomässiga problem, exempelvis depression, posttraumatisk stressyndrom och självmordstankar samt att de oftare varit utsatta för fysiska, sexuella och känslomässiga övergrepp (Zahn m.fl. 2009). De delvis olika problembilderna innebär att kön kan vara en viktig aspekt för responsivetsfrågan (Hoge och Robertson 2008). Det har lett till en debatt inom forskningen om behovet av att skraddarsy preventiva insatser specifikt för kvinnliga lagöverträdare (Zahn m.fl. 2009). Den utvärderingsforskning som har jämfört effekterna av olika preventiva insatser för flickor respektive pojkar menar däremot att de flesta typer av insatser tycks fungera ungefär lika bra för de båda könsgrupperna (Söderholm Carpelan m.fl. 2008). Zahn m.fl. (2009), som tittat särskilt på frågan om könsspecifika insatser för unga lagöverträdare, menar att deras studier visar att de program som bäst minskar risken för återfall bland högriskungdomar är de som fokuserar på ett flertal riskfaktorer samtidigt, oavsett om programmen används för båda könen eller om de är särskilt utvecklade för flickor. Samtidigt menar författarna att om man vidgar sitt fokus och ser på andra utfall än just återfall i kriminalitet, kan könsspecifika insatser för kvinnliga unga lagöverträdare ha andra positiva effekter, bland annat på områden som utbildning, arbete, självkänsla och relationer med familj och vänner.

En sammanfattning om effekten av insatser för unga lagöverträdare

Trots den omfattande och ingående forskning som finns om både varför en del unga utvecklar en kriminell livsstil och möjligheterna att förebygga inträdet i kriminalitet och fortsatt kriminalitet, finns det i dagsläget enbart i begränsad utsträckning forskning om samhällets kostnader för brottsligheten och vilka möjliga ekonomiska besparingar de förebyggande verksamheterna kan innebära. Den forskning som finns indikerar dock att själva utrymmet för minskade kostnader är stort. Exempelvis uppskattar Cohen och Piquero (2009) att samhällets möjliga besparing för en enskild 14-årig högriskungdom som utvecklar en kriminell livsstil återfinns i spannet 2,6 till 5,3 miljoner dollar. Beräkningarna är dock osäkra eftersom detta forskningsområde är under utveckling. Men alla

bedömningar talar för att kostnaderna för de högaktivt kriminella ungdomarnas brottslighet är så höga för samhället att de tänkbara besparingarna blir stora. Det skulle vidare innebära att det kan vara motiverat med förhållandevis kostsamma insatser för att förebygga att unga börjar och fortsätter att begå brott.

Många forskare menar att de allra mest lovande insatserna mot en kriminell utveckling är de som sätts in tidigt, innan barnen eller ungdomarna har hunnit särskilt långt i sin kriminella utveckling. De insatser som åberopas i forskningen som både särskilt lämpliga och framgångsrika är hembesöksprogram, föräldrautbildning, stimulansprogram i förskoleåldern och sociala färdighetsprogram för barn (t.ex. Loeber m.fl. 2003, Farrington m.fl. 2006, Farrington och Welsh 2007).

För de högriskungdomar som redan kommit långt i sin kriminella utveckling menar forskare att det är viktigt att ha realistiska förväntningar på den minskning i återfall som effektiva insatser faktiskt kan åstadkomma. De flesta översikter tyder som bäst på små till medelstora *genomsnittliga* effekter på återfall. Som exempel på vad en liten till medelstor effekt kan betyda, beskrivs en sådan av Jolliffe och Farrington (Brå 2008a) på följande sätt. Om exempelvis 50 procent av lagöverträdarna i en jämförelsegrupp (d.v.s. som inte fick insatsen) begick nya brott, skulle återfallssiffran bland de som fått insatsen vara mellan 4 och 10 procentenheter lägre.

Utifrån Söderholm Carpelan med fleras (2008) genomgång av forskningsöversikter och Guerra med fleras (2008) sammanfattning av insatser för unga lagöverträdare, kan kunskapsläget utifrån utvärderingsforskningen generellt sammanfattas i följande punkter.

- Insatser som innehåller en terapeutisk grundidé och som syftar till att ändra unga lagöverträdarens beteenden och tankesätt har generellt bättre effekt än åtgärder som saknar den här typen av innehåll, exempelvis åtgärder som i första hand bygger på avskräckning eller intensivövervakning.
- Insatser som utgår från risk-, behovs- och responsivitetsprinciperna ger bättre effekter än insatser som inte gör det.
- Insatser som innehåller en kognitiv komponent förknippad med förbättring av specifika färdigheter ger bättre effekt.
- Insatser som engagerar familjen och minskar familjerisikfaktorer för kriminalitet ger bättre effekt.
- Insatser som samtidigt fokuserar på ett flertal riskfaktorer i olika sociala miljöer ger bättre effekt än insatser som innehåller en enda komponent.

- De positiva effekterna ökar när insatserna genomförs på ett adekvat sätt, bland annat när personalen får lämplig utbildning och när insatsen används såsom föreskrivits i manualer och instruktioner.

Överlag är forskare mycket tydliga med att påpeka att det inte finns några "mirakelkurer" när det gäller insatser för unga lagöverträdare (t.ex. Loeber m.fl. 2003). Ingen enskild insats kan förväntas fungera för alla, eller ens för en betydande andel av de ungdomar som riskerar en (fortsatt) kriminell utveckling. Det beror bland annat på att riskfaktorerna för brott är många och olika, att vägarna fram till en kriminell utveckling kan se mycket annorlunda ut från individ till individ samt på att det finns många individuella egenskaper som påverkar sannolikheten att en viss insats kommer att ge en positiv effekt för en viss person. En av de stora utmaningar som kvarstår för utvärderingsforskningen är således att ta fram bättre kunskaper om vad som fungerar bäst för vem och under vilka omständigheter. Det är den här kunskapen som behövs för att kunna reproducera de enskilda preventionsprogram som gett bästa resultat och förbättra dem som drar ner den genomsnittliga effektstorleken som rapporteras i de publicerade översikterna.

Små skillnader i utfall mellan stränga och milda rättsliga reaktionssystem för unga lagöverträdare

I forskningen om rättsväsendets och reaktionssystemens inverkan på återfall i brott bland unga diskuteras ibland frågor om effekter i relation till hur ingripande systemen och reaktionerna är. Det kan handla om skillnader i återfall efter korta eller långa institutionsvistelser, mellan betoning på frihetsberövande eller icke-frihetsberövande reaktioner eller mellan hantering inom eller utanför rättsväsendet. I det följande redovisas därför några resultat på relativt övergripande nivå om utfall av sådant som kan benämnas stränga respektive milda system, vilket är frågor som uppmärksammas i den internationella forskningen.

Även om nedanstående redovisning inriktar sig på sådana frågor finns det dock skäl att påminna om att det också finns andra dimensioner av rättsväsendets insatser som skulle kunna ha betydelse för de ungas tendens att återfalla. Systemet för att hantera unga lagöverträdare i Sverige innebär främst att rättsväsendet överför de unga till vård och behandling inom det sociala området – och att behandlingen därmed utförs av huvudmän utanför rättsväsendet. Lite tillspetsat blir då en viktig fråga om det blir skillnader i återfall beroende på om de unga lagöverträdare fångas upp direkt av den sociala sektorn, eller så att säga lotsas in till den sektorn via insatser av polis, åklagare och domstolar. Det finns också andra dimensioner av rättsväsendets hantering som skulle kunna ha betydelse för återfallet, till exempel hur snabbt ärendena hanteras och hur myndigheterna samverkar i ärendena. Men i de här delarna finns det utifrån de sammanställningar av forskning som ligger

till grund för föreliggande rapport ingen samlad forskningsbild att redovisa.

Forskningen tyder på att *strängheten* i reaktionssystemet spelar mindre roll för både den generella brottsnivån bland unga lagöverträdare (t.ex. genom eventuella avskräckande effekter) och för fortsatt kriminellt beteende bland de ungdomar som kommer till rättsväsendets kännedom. En viktig studie i det här avseendet är den av Huizinga med flera (2003) som jämför två olika reaktionssystem för unga lagöverträdare, den ena i Denver, USA, med ett mer straffinriktat och strängare påföljdssystem, den andra i Bremen, Tyskland, där påföljdssystemet är mildare och där fokus i stället ligger på att avleda unga lagöverträdare från straffrättsprocessen. Trots de stora skillnaderna mellan reaktionssystemen visar jämförelserna dels att brottsfrekvenserna bland unga lagöverträdare i stort sett är lika mellan Denver och Bremen, dels att det mildare reaktionssystemet är lika effektivt som det strängare i att förebygga fortsatt kriminalitet. I den mån en effekt av påföljdens stränghet kunde skönjas, var det de unga lagöverträdare som fick strängare straff som tenderade att fortsätta begå brott. Utifrån studiens resultat drar Smith (2005) slutsatsen att ett reaktionssystem som reagerar skyndsamt och konsekvent, men mildt, kan vara precis lika effektivt som ett betydligt strängare system.

Resultaten från den ovannämnda jämförelsen ligger i linje med de slutsatser som dras av den internationellt välrenommerade forskaren Michael Tonry i sin egenskap av redaktör för en antologi som beskriver och jämför sju olika västländers (inklusive Sveriges) reaktionssystem för unga lagöverträdare. Tillsammans med Anthony Doob skriver Tonry att olika länder uppvisar en stor variation i de rättsliga modeller som används för att reagera på ungdomsbrottsligheten (Tonry och Doob 2004). Vissa länder utgår från en syn som lägger mer fokus på vikten av att straffa unga lagöverträdare, medan andra länder ger större plats åt vikten av att tillgodose unga lagöverträdares sociala eller psykologiska behov. Tonry och Doob menar att det saknas konsensus om hur man ska reagera på ungdomsbrottsligheten på bästa sätt även mellan länder med relativt lika förutsättningar. Vidare drar författarna slutsatsen att utformningen av påföljdssystemet för unga lagöverträdare sannolikt har en mycket begränsad effekt på ungdomsbrottslighetens omfattning på en aggregerad samhällsnivå.

Viktigt att vara medveten om risken för "kontrollskador"

På individnivån är det viktigt att minnas att de allra flesta unga lagöverträdares kriminella karriärer upphör i enlighet med vad som kan beskrivas som en helt naturlig mognadsprocess. De slutar med sin kriminalitet i samband med övergången till de nya roller och relationer som präglar livet som vuxen. Forskning visar dock att samhällets reaktion på brottsligheten kan innebära att de ungas möjligheter eller livschanser minskar.

I sin uppmärksammade studie *Shared beginnings, divergent lives* har Sampson och Laub (2003) följt 500 ungdomsvårdsplacerade pojkar i USA fram till 70 års ålder. Författarna betonar att brottslighet och samhällets reaktion på den, i synnerhet institutionsvistelse, kan förstärka en redan ogynnsam karriär – med bristande skolgång, arbetslöshet och svaga band till det konventionella samhället som följd, vilket i sin tur ökar risken för fortsatt brottslighet. Resultat från en ny longitudinell studie av unga lagöverträdare i Skottland visar att kontakter med rättsväsendet, inklusive dem som bara leder till insatser från socialtjänsten, kan fördröja den naturliga mognadsprocessen mot vuxenrollen och gör det mindre sannolikt att ungdomar slutar begå brott (McAra och MacVie 2007).

Rättsväsendets olika roller – och konflikter dem emellan

Om reaktionssystemets enda målsättning vore att på bästa sätt minska risken för fortsatt kriminalitet hos de ungdomar som kommer till rättsväsendets kännedom, skulle en slutsats utifrån denna korta genomgång vara att man i möjligaste mån bör basera sina val av åtgärder på en bedömning av lagöverträdarens förutsättningar och behov i linje med risk-, behovs- och responsivitetsprinciperna. Det skulle exempelvis innebära ett reaktionssystem där straffvärdet för den enskilda kriminella handlingen skulle vara en mindre väsentlig utgångspunkt för rättsväsendets val av reaktion.

I verkligheten är dock rättsväsendets roll i förhållande till unga lagöverträdare oftast mycket bredare (Goldson och Muncie 2009), och rättsväsendet har ett antal olika och ibland motstridiga målsättningar. Smith (2005) menar till exempel att rättsväsendet lagför unga lagöverträdare bland annat för att straffa, för att avskräcka andra från brott, för att kommunicera ett symboliskt avståndstagande från lagöverträdarens beteende och för att ge upprättelse till brottsoffren. För dessa mål är det självfallet andra hänsynstaganden än den enskilda lagöverträdarens förutsättningar som är centrala. Det är långt ifrån självklart att rättsväsendets olika målsättningar kan fås att gå ihop på ett sätt som är optimalt för samtliga samtidigt. Men i den mån reaktioner används som inte åstadkommer den minskning i fortsatt kriminalitet som skulle erhållas med alternativa eller bättre genomförda insatser, eller som till och med *ökar* risken för fortsatt kriminalitet, sker detta åtminstone delvis på bekostnad av framtida brottsoffers lidande.

I slutändan utformas alltid rättsväsendets reaktionssystem (bland annat för unga lagöverträdare) som en balansgång mellan olika konkurrerande målsättningar, där den prioritering som väljs mellan olika möjliga alternativ blir ett uttryck för en *politisk* vilja. Forskningen har som en viktig uppgift att visa huruvida olika insatser lever upp till eller motverkar de uppsatta målen, hur en prioritering av något av målen kan

inverka på möjligheterna att uppnå något av de andra, eller också kan den komma med förslag på hur olika typer av konflikter mellan målen skulle kunna hanteras. Hur de olika målen *bör prioriteras* är dock i sista hand alltid ett beslut som fattas av samhällets folkvalda.

Genomgång av kriminologiska teorier – en fördjupning

Kriminologiska förklaringar till brottslighet

Det finns flera olika teoretiska förklaringar till *varför* och på vilket sätt olika faktorer kan antas vara kopplade till brott. Då frågor kring kriminalitet har studerats inom en rad skilda discipliner finns det följaktligen teorier med olika inriktning, som biologiska, psykologiska, socialpsykologiska eller sociologiskt inriktade teorier (för översikter, se exempelvis Walsh och Ellis 2007; Strömwall och Granhag 2008). Vissa teorier täcker också över flera av dessa områden.

Det finns ingen teori som är allmänt vedertagen och accepterad, det vill säga det råder inte konsensus inom forskningen om vilken teori som bäst överensstämmer med fakta. Saken kompliceras även av att det i vissa fall är möjligt att komma fram till liknande antaganden och slutsatser utifrån olika teorier. I det följande redogörs för ett antal kriminologiska teorier om orsaker till att personer börjar och fortsätter att begå brott. Tonvikten ligger på några av de mest framträdande och oftast diskuterade teorierna inom kriminologin, då det kan vara intressant att belysa vissa likheter och skillnader mellan dessa. Ett par relativt nya teorier som kanske inte är så allmänt kända tas även upp.

Kontroll av brottsliga impulser

Inom olika varianter av kontrollteorier betonas vanligen att risken för att en individ begår brott ökar när den naturliga lusten att begå brottsliga handlingar – vilken ses som självklar och given hos alla människor – inte på ett eller annat sätt är kontrollerad och förhindrad att blomma ut. Den relevanta frågan att ställa enligt detta synsätt är inte ”Varför begår de brott?”, utan i stället ”Varför begår vi inte allesammans brott?”.

Två sinsemellan olika kontrollteorier som genererat en ansevärd mängd kriminologisk forskning och diskussion⁴ och som andra senare formulerade teorier många gånger förhåller sig till, kritiserar eller införlivar vissa komponenter från, är teorin om sociala band, utvecklad av Travis Hirschi (1969), respektive självkontrollteorin av Michael Gottfredson och Travis Hirschi (1990). Det kan därför vara befogat med en presentation av dessa. Robert Sampson och John Laub (1993; 2003) har formulerat en kontrollteori som i stora delar bygger på teorin om socia-

⁴ Se t.ex. Lilly m.fl. (2007), Goode (2008), Gottfredson (2006).

la band men som också har egna särdrag. Även deras ansats redovisas här.

Kontroll genom starka sociala band

Enligt teorin om sociala band ligger den avgörande brottshindrande kraften i den sociala kontroll som integrering i det omgivande samhället innebär. När en individs sociala band till det konventionella samhället försvagas frikopplas hon eller han från denna avhållande kraft och risken för brott ökar. Hirschi anger med fyra huvudbegrepp de övergripande brottsreducerande sociala banden: a) Anknytning (*attachment*) vilket innebär nära och varma relationer till andra personer och känslighet för deras åsikter, b) åtagande (*commitment*): ett frivilligt åtagande och strävan att nå mål ifråga om samhällelig framgång, c) involvering (*involvement*): tidsmässig upptagenhet med konventionella aktiviteter och d) moralisk övertygelse (*belief*): en inre övertygelse om att det är viktigt att följa samhällets regler.

Bra relationer till ”konventionella andra”, exempelvis föräldrar och lärare, ansträngningar att få bra betyg och hög yrkesposition eller en uppfattning om att det är fel att begå brott, gör att *smärtan* av att begå brott ökar, genom att det äventyrar gillande från dem man själv är starkt bunden till, framtida karriär, eller genom att det strider mot de inre övertygelser som man har. Det sociala bandet ”involvering”, är närmast en rutinaktivitetsförklaring av minskad risk för brott. Om man är tidsmässigt upptagen med ”konventionella aktiviteter”, som att klip-pa gräsmattan, har man ingen möjlighet att begå brott. Kyliga eller ytliga relationer till föräldrar liksom till kamrater, låg grad av insyn hos föräldrarna i den unges aktiviteter (bristande föräldratillsyn), svag anknytning till skolan, låga utbildningsaspirationer samt en tillåtande inställning till lagöverträdelser, minskar den sociala kontrollen. Har man mycket att förlora på att bryta mot lagen ur antingen social, instrumentell eller samvetsmässig synvinkel, är sannolikheten mindre att man begår brott än om man har lite att förlora. Svaga sociala band innebär att man är ”fri”, man inte berörs av andras reaktioner i lika stor utsträckning, vilket underlättar normbrott.

Kontroll genom stark självkontroll

Hirschi har senare tillsammans med Gottfredson (1990) utvecklat vad de menar är en generell brottsteori. Enligt denna är det insikten och förmågan att se de långsiktigt negativa konsekvenserna av sitt eventuella brottsliga handlande som medför att brott blir förknippat med *smärta* (och därigenom medför minskad risk för brottsligt beteende), medan en oförmåga att se sådana negativa konsekvenser innebär att *smärtan* uteblir och sannolikheten för brottsligt handlande ökar. De menar också att det föreligger relativt stabila skillnader mellan olika personers brottsbenägenhet beroende på skillnader i deras grad av självkontroll. Det yttrar sig i skillnader i olika individers tendens att undvika brott,

oavsett vilka omständigheter de befinner sig i. Låg självkontroll innebär att man har svårt att motstå stundens frestelser. Självkontrollen är enligt författarna inte medfödd, utan grundläggs tidigt i barndomen genom familjens uppfostringsfunktion. Personer med låg självkontroll utmärks av att vara *impulsiva, okänsliga, fysiska* (i motsats till "mentala"), *risktagande, icke-verbala* samt ha *kort tidsperspektiv*.

Gottfredson och Hirschi menar att personer med låg självkontroll tenderar att inte vilja skjuta upp belöningar, att ha en "här och nu" orientering och snart tröttna på aktiviteter som kräver längre tids engagemang (de saknar "flit och uthållighet"). De tenderar vidare att vara äventyrslystna och fysiskt aktiva. Njutningar som inte nödvändigtvis är kriminella, men som skänker omedelbar behovstillfredsställelse (som rökning och alkoholförtäring) är vanligtvis lockande för personer med låg självkontroll. Vidare beskrivs sådana personer ofta ha låg tolerans till frustration och liten förmåga till att reagera på konflikter med verbala medel. Individer med låg självkontroll tenderar att vara självcentrerade och likgiltiga inför andras lidande. Men enligt författarna behöver de inte vara rutinmässigt ovänliga. De kan ha upptäckt de "omedelbara och lättförtjänta fördelarna av charm och generositet".

Man anser att hög självkontroll grundläggs tidigt, senast innan barnen är åtta år. Har självkontroll inte hunnit etablerats vid denna ålder kan man förvänta anpassningsproblem på olika områden, exempelvis i skolan. Vidare ökar sannolikheten för en rad andra företeelser: dåliga relationer till andra, missbruk av droger, tidigt och promiskuöst umgänge med det motsatta könet, oönskade havandeskap, umgänge med brottsliga kamrater i löst sammansatta gäng präglade av ytliga och svekfulla relationer och inte minst brott.

Institutioner som familj, skola, arbetsliv, äktenskap, rättsväsen och kriminalvård antas ha ringa kapacitet att på något avgörande sätt ändra den kurs som utstakas av låg självkontroll. Eftersom självkontrollen grundläggs i barndomen, betraktas svaga sociala band liksom umgänge med brottsliga kamrater som ett uttryck för låg självkontroll. Svaga sociala band och umgänge med brottsliga kamrater kan därför anses sakna kausal betydelse för brottslighet eftersom de i sig orsakas av låg självkontroll.⁵

Enligt teorin har alltså all brottslighet en fundamental orsak – låg självkontroll – och den förutsäger att ju lägre självkontroll desto fler brott.⁶

⁵ "Our perspective asserts that many of the traditional causes of crime are in fact consequences of low self-control - that is, people with low self-control sort themselves and are sorted into a variety of circumstances that are as a result correlated with crime. (ibid, s. 119)

⁶ För en något reviderad version av teorin, se Hirschi (2005).

Informell social kontroll i olika stadier av livet

Sampson och Laub (1993, 2006) har utformat en kontrollteori som de kallar "åldersgraderad informell social kontroll". Enligt denna kan svaga sociala band till samhället delvis vara en avspeglning av en tidigt etablerad antisocial läggning. Men de sociala banden påverkas också av bakgrundsförhållanden som uppväxtfamiljens ekonomiska resurser, splittrad familj etc. De sociala band som Sampson och Laub fokuserar på rör i huvudsak de begrepp som i Hirschis (1969) teori om sociala band betecknas "anknytning" respektive "åtagande" (se ovan).

Uppvisande av ett problematiskt beteende i unga år signalerar en ökad risk för en kriminell karriär senare i livet. Samtidigt är de sociala banden inte helt bestämda av egenskaper som grundläggs i barndomen. Förändringar i de sociala banden till samhället över tid antas ha betydelse för om risken för kriminellt beteende ökar eller avtar. Teorin betonar att förändringar i en kriminell bana kan komma till stånd genom "vändpunkter" i livet. Viktiga sådana vändpunkter kan vara att få ett arbete, eller att gifta sig, vilket medför att de sociala banden till samhället stärks. De nya relationerna och ömsesidiga förpliktelserna skapar ett "socialt kapital", som man inte vill riskera genom att begå brott.⁷

Bristande möjligheter leder till en press att begå brott

En del teorier tar sin utgångspunkt i de ojämlikheter som finns i samhället. Enligt den så kallade strainteorin av Merton (1957) råder det en diskrepans mellan de mål på framgång som allmänt betonas i samhället, som rikedom och prestige, och de legitima möjligheter och chanser som individer med olika bakgrund faktiskt har att uppnå dessa mål. Individer från de lägre samhällsskikten har inte samma förutsättningar och chanser att nå målen, exempelvis genom att lyckas i utbildningssystemet och få yrken med hög lön, som individer från de högre samhällsskikten, vilket leder till spänningar. Viljan att nå målen tillsammans med bristande resurser att uppnå dem på laglig väg skapar en press att begå brott. Frustrationen och motivationen att använda illegitima metoder antas vara störst hos dem som är strukturellt missgynnade ifråga om möjligheterna att på legitim väg nå framgång. Därför kan brottsligheten förväntas vara mest utbredd bland de minst privilegierade samhällsskikten.

⁷ Sampson och Laub bygger delvis sin teori på analyser av data från ett amerikanskt longitudinellt projekt med pojkar födda på 1920- och 1930-talen. Individerna har följts upp till 70-årsåldern (Sampson och Laub 2003). Resultatet visade bland annat att uppfostringsmönster, moderns tillsyn, relationer med föräldrar, skolanknytning samt umgänge med brottsliga kamrater hade effekt på brottsbelastning senare i livet. I analyserna kontrollerades för bakgrundsvariabler och tidiga anpassningsproblem som häftiga vredesutbrott, tidig brottsdebut, besvärligt temperament (Sampson och Laub 1993, se vidare t.ex. Cederblad 2004).

Inom en del varianter av strainteorier anses strukturellt betingade skillnader i möjligheter att nå framgång vara en verksam beståndsdel vid uppkomsten av kriminella subkulturer och brottsliga gäng. Cohen (1995) pekar på att pojkar från arbetarklassen tenderar ha svårt att lyckas i skolan och att uppvisa ett sådant beteende, sätt att tala och uppföra sig, som premieras där. Ungdomar från medelklassen har lättare att anpassa sig till de normer och förväntningar som råder i skolans värld. De vinner därmed i respekt bland lärare och kamrater, medan pojkarna från arbetarklassen hamnar lågt i statushierarkin. Detta ger upphov till statusfrustration, vilket i sin tur leder till formering av en subkultur och gänggrupperingar. Inom subkulturen premieras förakt för de dominerande värderingarna och ett beteende som är avsiktligt destruktivt och provocerande. Att begå brott blir således ett alternativt sätt att få status och vinna respekt inom gruppen.

Balansen mellan brottsavhållande och brotts-tillåtande krafter påverkar brottsbenägenheten

I så kallade sociala inlärningsteorier om brott betonas att brott kan vara förknippat med såväl förväntad smärta (bestraffning) som belöning och att brottsmotivationen hos en individ är avhängig den upplevda balansen mellan dessa faktorer. Familjens grundläggande socialiserande och uppfostrande funktion ses som betydelsefull för att förhindra att barn och unga börjar begå brott (se t.ex. Patterson 1982, Patterson och Dishion 1985, Akers 1998, Andrews och Bonta 2003, Sutherland och Cressey 1955, s. 180ff). Men även många andra förhållanden har betydelse.

Ronald Akers (1998, 2009) har formulerat en social inlärningsteori om brott och avvikande beteende. I korthet menar Akers att sannolikheten att personer ska begå brottsliga handlingar ökar ju mer de a) umgås med andra som begår brott och som ger uttryck för uppskattande uppfattningar av det brottsliga beteendet, b) exponeras personligen eller symboliskt för framgångsrika brottsliga rollmodeller, c) definierar det som önskvärt eller befogat och d) sedan tidigare upplevt att beteendet var belönande för dem och ju mer de förväntar sig att beteendet ska vara belönande i den aktuella situationen eller i framtiden.

I inlärningsteorin framhålls att förhållanden som förstärker eller försvagar sannolikheten för ett visst beteende kan vara av social eller icke-social natur. Ett exempel på social förstärkning kan vara om man bemöts av beundran och respekt av personer man gillar för att man gjort en viss brottslig handling, vilket ökar sannolikheten för att beteendet upprepas. Ett exempel på icke social förstärkning är exempelvis om de rent fysiologiska effekterna av en viss drog medför ökad risk att droganvändandet upprepas eller de emotionella ”kickar” som kan vara följden av att begå ett brott (Akers 1998).

Teorin är inte beroende av förekomsten av kriminella subkulturer för att förklara brott, men förnekar inte heller den betydelse de kan ha om de förekommer i en viss social miljö. Kontakt och umgänge med kamrater (eller andra personer som kan räknas in i kategorin för individen "andra betydelsefulla personer") vilka tycker det är "okej"/ursäktat/befogat/"coolt"/rätt etc. att begå vissa brottsliga handlingar, är utifrån detta perspektiv en av förklaringarna till att vissa ungdomar börjar och fortsätter att begå brott. Lyckas dessutom personerna handgripligen demonstrera de fördelar det kan innebära att begå brottsliga handlingar och praktiskt visa hur det kan gå till, blir effekten desto större. Detta har påverkan på den unges inställning så att han eller hon i ökad utsträckning själv definierar vissa situationer som lämpliga för att bryta mot lagen. Man förstärker varandras beteende på en rad sätt och följden blir en intensifierad brottslighet.

I tidig vuxenålder förändras situationen för de flesta (man börjar jobba, gifter sig etc.), vilket gör att inflytandet från kamrater minskar, och följden blir minskad brottslighet.

Andrews och Bonta (1998, 2003) framhåller i sin variant av inlärningsteorin fyra faktorer som de hävdar att forskning konstant påvisat har betydelse för brottslighet hos individer, och som de menar på olika sätt medför ökad belöning för brott och därigenom ökad risk för brottsligt beteende: personlighetsläggning karakteriserad av egenskaper som spänningssökande och egocentrism, brottsliga förbindelser (att man umgås med personer som begår brott), välvilligt inställda attityder till brott samt en tidigare historia av att ha begått brottsliga handlingar.

Agnews integrerade teori

En socialpsykologiskt inriktad teori av Robert Agnew (2005) kombinerar kontroll-, social inlärnings-, och strainteori.⁸ Det kan noteras att Agnew har en bredare syn på vad som framkallar "strain" än vad som är fallet hos Merton (se ovan). Enligt Agnew uppstår "strain" när man behandlas på ett sätt man inte gillar, vilket framkallar negativa känslor av ilska och frustration.

Agnew menar att sannolikheten för brott är som störst när spärrarna mot brott är svaga och motivationen att begå brott är stor. De spärrar som motverkar brott handlar om yttre kontroll från andra personer, intern kontroll (övertygelser om att brott är fel och hög självkontroll) samt investeringar i ett konventionellt liv (exempelvis yrkeskarriär) som man inte vill riskera genom att begå brott. Förhållanden som ökar motivationen är sådana som antingen lockar eller pressar individen till brott. Förstärkning av beteendet genom upplevda positiva konsekvenser är en sådan faktor. Exponering för framgångsrika kriminella rollmodel-

⁸ Agnew är även känd inom kriminologin för att också ha utvecklat en egen version av strainteori (kallad "The General Strain Theory") (se Agnew 2006a, 2006b).

ler, övertygelser som är tillåtande till brott samt upplevelser av negativ behandling som skapar frustration och ilska ökar också brottsmotivationen. De olika spärrens mot brott och motivationen till brott tenderar ofta att ha en viss grad av stabilitet över en tidsperiod hos en individ, exempelvis ifråga om övertygelser gällande brott. Men det finns också mer tillfälliga och situationellt betingade spärrens och brottsmotiv som varierar med de konkreta situationer som individen möter, exempelvis förekomsten av oövakade stöldbegärliga föremål eller provokationer från andra. Ostrukturerade aktiviteter tillsammans med kamrater kan vara en situation som ökar risken för brott, då det inte finns några vuxna som kan reagera och ungdomarna ofta uppmuntrar eller provocerar varandra till brott.

De många specifika orsakerna till brott kan enligt Agnew sorteras in under de breda livsområdena personlighet, familj, skola, arbetsliv och kamratumgänge. För en ungdom kan låg självkontroll (vilket bland annat yttrar sig i impulsivitet, spänningssökande, kortsiktighet), lättirriterat temperament, dåliga familjerelationer och dåliga uppfostringsmönster hos föräldrarna, negativa erfarenheter av skolan och umgänge med brottsliga kamrater antas leda till en situation där spärrens mot att begå brott är svaga och motivationen att begå brott är stark.

De olika livsområdena tenderar att ömsesidigt påverka varandra, och problem inom ett område kan leda till problem inom andra. De flesta ungdomar som begår brott slutar i tidig vuxen ålder på grund av biologiska mognadsprocesser vilket resulterar i högre grad av självkontroll och minskad benägenhet att bli irriterad. Positiv anknytning till arbetsliv, ingående i varaktiga parrelationer och drastiskt minskat umgänge med kamrater som begår brott är också viktiga förklaringar. För individer som tidigt uppvisat låg självkontroll och upplevt dåliga uppfostringsmönster är prognosen sämre, då de ofta har hunnit få mer djupt rotade problem inom de olika livsområdena. De löper också större risk för att få svag anknytning till arbetsmarknaden (arbetslöshet) och hamna i konfliktfyllda parrelationer, vilket ökar risken för fortsatt brottslighet.

Wikströms situationella handlingsteori

Wikströms situationella handlingsteori (Wikström 2005, Wikström och Treiber 2007, 2009a, 2009b) har som utgångspunkt att handlingar är resultatet av vilka handlingsalternativ personen erfar att hon har, samt vilket val av handling personen sedan gör. I det dagliga livet sker mycket handlande vanemässigt, utan djupare reflektion kring olika handlingsalternativ. Det innebär att man i en given situation rutinemässigt väljer ett av alla möjliga handlingsalternativ. Man har blivit van att göra så för att det tidigare visat sig ge ett visst resultat. I andra situationer (som kanske, men inte nödvändigtvis, är mer ovana för individen) sker handlandet efter större övervägande.

”Moraliska handlingar” är på ett generellt plan handlingar som omgärdas av moraliska regler om vad som är rätt och fel (det bör noteras att även en handling som bryter mot en regel betecknas som ”moralisk” i teorin). Brott är handlingar som bryter mot lagen, som är en speciell undergrupp av moraliska regler. Frågor om *varför* vissa handlingar är kriminaliserade och andra inte, eller om vissa lagar är moraliskt försvarbara eller förkastliga i förhållande till någon högre princip, är inte oviktiga men inte något som teorin behandlar. Den fokuserar i stället på varför människor bryter mot existerande lagar (eller andra moraliska regler).

Svaret ligger i samspelet mellan individens *benägenhet* att begå brott och *exponering för incitament att begå brott* (alternativt att inte begå brott) i en given situationell kontext (den sociala och fysiska omgivning- en som individen för tillfället befinner sig i).

Brottsbenägenheten anges bero två faktorer: moraliska värderingar samt, i vissa fall, självkontroll. Företrädesvis beror individernas brottsbenägenhet på deras moraliska värderingar. Med detta avses de moraliska regler man anser giltiga och hur starkt man håller fast vid dessa regler, vilket i sin tur är avhängigt de moraliska känslor (skam och skuldkänslor) som individen förknippar med att bryta mot lagen, generellt eller i specifika situationer. Korresponderar individens egna moraliska värderingar med lagens regler är sannolikheten för brott liten. Om de inte gör det är sannolikheten för brott stor.

Under vissa omständigheter kan benägenheten också påverkas av självkontroll. Att utöva självkontroll definieras som förmågan att handla i överensstämmelse med sina egna moraliska värderingar när man på grund av frestelse eller provokation i en viss situation medvetet *överbärgar* att begå en brottslig handling *trots* att man tycker det är *fel*. Tycker däremot en individ att den brottsliga handlingen inte alls är fel i förhållande till de moralregler den personligen omfattar, alternativt vanemässigt bryter mot lagen utan något övervägande, spelar självkontrollen inte någon roll. Detsamma gäller för en individ som genom sina moraliska värderingar, som i detta fall antas överensstämma med lagens regler, inte ser brott som ett tänkbart handlingsalternativ över huvud taget, eller som vanemässigt följer lagen. Självkontroll kommer med andra ord endast in i bilden när det handlar om ett beslut där det står och väger mellan olika alternativ. Självkontrollen kan påverkas såväl av relativt stabila faktorer hos individen (vilka gäller kognitiv förmåga) som av mer tillfälliga influenser som alkoholberusning eller stress.

I vilken utsträckning en individ kommer att begå brottsliga handlingar kan inte bestämmas enbart utifrån brottsbenägenheten. Det beror också på i vilka miljöer och situationer individen brukar befinna sig i. Vissa miljöer är mer kriminogena än andra. Delvis beroende på individens erfarenheter, förmågor och moral finns det variation mellan olika situationer i fråga om att erbjuda tillfällena att begå brott genom att framkalla ”frestelser” att tillgodose ett begär eller genom ”friktioner”

med andra människor som kan provocera till brott. Det finns även variation i fråga om vilken ”moralisk kontext” som gäller i sammanhanget. Med detta avses de externa moraliska regler som gäller i ett visst situationellt sammanhang, samt kraften i deras upprätthållande och sanktioner. Om individen exponeras för en miljö (”behavior setting”⁹) som uppvisar motstridiga moraliska regler eller vars (laglydiga) regler upplevs vara i konflikt med ens egna, eller i vilken risken för sanktioner vid lagöverträdelse upplevs små, ökar risken för brott. En ung person som vistas ute i bostadsområdet kvällstid utan uppsikt från vuxna auktoriteter, tillsammans med kamrater som vill begå brott, kan vara ett möjligt exempel på en person som befinner sig i en kriminogen ”moralisk kontext”.

Graden av brottsbelastning hos en individ antas alltså bero på kombinationen av *brottsbenägenhet* (moral och självkontroll) och *exponering* för kriminogena miljöer. Dessa faktorer kan också påverka varandra. Förändringar i exponeringen för miljömässiga incitament att begå eller inte begå brott kan leda till förändringar i benägenheten att begå brott (genom socialisation och tillvänjning så att man handlar utan övervägande). Förändringar i benägenheten kan i sin tur leda till förändringar i exponeringen genom att man väljer att exponera sig för vissa miljöer.

Enligt teorin är moralisk fostran (”moral education”) ett nyckelbegrepp i individers utveckling. Människor internaliserar moraliska regler och känslor genom inlärningsprocesser, genom andras reaktioner på deras handlingar och genom att observera andras handlande och dess konsekvenser. En stabilt hög brottsbenägenhet tillsammans med en hög exponering för en brottsalstrande miljö leder till stor risk för mer varaktig brottslighet. Det är troligt att en sådan konstellation leder till att brottsliga handlingar många gånger begås vanemässigt, utan vidare övervägande. Vilket innebär att konceptet ”bryta vanor” blir centralt om man vill förändra situationen (Wikström och Treiber 2009).

Enligt Wikström (2005) är det rimligt att anta att de flesta som begår brott i ungdomsåren tenderar att minska sin brottslighet (totalt sett) i och med att deras sociala situation förändras vid inträdet i vuxenlivet (genom yrkesliv, äktenskap etc.). För dem som har utvecklat en mycket hög brottsbenägenhet är prognosen genomsnittligt sämre, men även denna grupps brottslighet kan antas tendera att förändra karaktär och minska i omfattning, speciellt om det uppstår förändringar i de kriminogena dragen i individernas verksamhetsfält (Wikström 2005).

⁹ “An activity field may be defined as the configuration of the settings in which the individual takes part during a particular period of time (...). A setting may be defined as the social and physical environment (objects, persons, and events) that the individual, at a particular moment in time, can access with his senses (e.g. what he can see, hear, and feel). This also includes everything he can see, hear, and feel through the exposure to and use of various media (e.g. television, radio, telephone, computers, newspapers, books, etc.) present in the setting” (Wikström 2006).

Terrie Moffitts tudelade taxonomi

En teori som rönt stort intresse inom den forskning som studerar hur brottslighet och annat normbrytande beteende hos individer utvecklas och tar sig olika former i skilda stadier av livet (i barnår, ungdomsår och i vuxen ålder) är Terrie Moffitts teori om ungdomstidsbegänsat respektive livstidspersistent antisocialt beteende (Moffitt 1993, 2006). Enligt teorin går det att urskilja två distinkta huvudgrupper av brottslingar som följer skilda utvecklingsvägar i fråga om brottslighet och annat normbrytande beteende och som också har olikartade sociala och individuella karakteristika.

Gruppen livstidspersistenta utmärks av att de tidigt uppvisar anpassningsproblem och antisocialt beteende. De brottsdebuterar innan de nått puberteten och fortsätter sedan att begå brott under ungdomstiden och långt upp i vuxen ålder. En beskrivning av en typisk sådan brottskarriär enligt Moffitt kan vara att man bits och slåss vid 4 års ålder, snattar och skolkar i 10-årsåldern, säljer droger och stjälar bilar vid 16 års ålder, begår rån och våldtäkt vid 22 år samt bedrägeri och barnmisshandel vid 32 år. Orsakerna till det tidiga antisociala beteendet grundar sig i neurofysiologiska och temperamentsmässiga problem som bland annat yttrar sig i låg verbal förmåga, hyperaktivitet, ouppmärksamhet, negativa känslor (negativ emotionalitet), låg puls och låg impuls kontroll. Problemen antas uppstå på grund av en kombination av medfödda och miljömässiga faktorer.

Det är speciellt när neuropsykologiskt sårbara barn utsätts för brister i hemmiljön (exempelvis att föräldrarna har egna problem av olika slag, dåliga uppfostringsmetoder och bristande psykiska och fysiska resurser) som risken för varaktigt antisocialt beteende är som störst. Moffitt menar att besvärliga barn löper större risk än andra barn att framkalla negativt och avståndstagande beteende från föräldrarnas sida, vilket leder till en ond spiral i samspelet mellan barn och föräldrar. Dessa barn löper också stor risk att bemötas negativt av andra vuxna liksom av prosociala jämnåriga barn och senare av lärare skolan. Man har också vanligtvis problem i skolan vilket yttrar sig i låga betyg och skolka. Moffitt talar om ”kumulativ kontinuitet” där de tidiga problemen i barndomen leder till senare följdproblem på olika områden, vilket ytterligare förstärker risken för fortsatt normbrytande beteende. Till exempel försvårar avbruten skolgång, drogmissbruk och anstaltsvistelser en senare gynnsam social anpassning. Moffitt talar även om ”samtida kontinuitet” som uppstår när en och samma underliggande konstellation av personlighetsegenskaper (som låg självkontroll, hög aktivitetsnivå, tendens att lätt bli irriterad, låg kognitiv förmåga) påverkar risken att begå normbrytande handlingar såväl i barndomen som i vuxen ålder. Den så kallade livstidspersistenta gruppen brottsliga individer i en given population antas vara relativt liten, omkring 5–7 procent.

Den andra gruppen i Moffitts typologi är den betydligt större gruppen individer som debuterar i brott i tonåren, men som också slutar begå brott i tonåren eller tidig vuxenålder. Dessa ungdomar har inte den historia av neuropsykologiska brister, problem i hemmiljön och tidigt normbrytande beteende som utmärker den livstidspersistenta gruppen. I stället är det andra faktorer som påverkar att dessa individer involveras i brott och normbrytande beteende.

Moffitt pekar på att en följd av samhällets modernisering är bättre näringsintag och hälsovård, vilket medverkat till en successiv förskjutning av inträdet i puberteten nedåt i åldrarna genomsnittligt sett. Samtidigt har inträdet i vuxenlivet förskjutits uppåt i åldrarna genom förlängd utbildning och senare inträde på arbetsmarknaden jämfört med tidigare i historien. Ungdomarna hamnar i ett "mognadsglapp" mellan sin biologiska och sociala ålder. Man är inte barn (utan är biologiskt sett själva kapabla att göra barn), men har inte heller tillgång till de privilegier som vuxna har. Samtidigt vill man ha självständighet och göra som man vill, uppfylla vissa materiella eller statusmässiga behov (t.ex. ha vissa kläder eller andra saker), dricka alkohol och ha relationer med det motsatta könet. Här kan man säga att ungdomarna i den livstidspersistenta gruppen bildar ett "avant garde", då de sedan tidigare struntar i vuxna auktoriteter, tar saker de vill ha, skaffar sig pengar genom att stjäla, dricker alkohol och vanligtvis debuterar sexuellt i tidig ålder. De blir därmed förebilder för andra. Då de tidigare skötsamma ungdomarna erfar att deras (mindre skötsamma) jämnåriga på detta sätt skaffar sig sådant som de själva eftertraktar, börjar de härma deras beteenden. Det sker en spridningseffekt via kamratinfluenser, vilket förklarar att så många begår brott i tonåren. Moffitt menar att normöverträdelser blir ett sätt markera personlig självständighet, vilket gör att beteendet förstärks. Hon antar att det finns vissa skillnader mellan de livstidspersistenta respektive de ungdomstidsbegränsade grupperna i fråga om vilken typ av normbrytande beteende man begår. I den ungdomstidsbegränsade gruppen handlar det vanligtvis om stölder, skadegörelse, intag av alkohol och droger samt mindre allvarliga överträdelser. De livstidspersistenta begår också sådana handlingar, men har därutöver en större spännvidd ifråga om vilka brott de begår, och inslaget av våldsbrott är större.

I takt med att individerna i den ungdomstidsbegränsade gruppen blir äldre, börjar närma sig vuxenlivet och får tillgång till dess privilegier på legitim väg, minskar deras motivation att begå brott. Konsekvenserna av brottsliga handlingar upplevs inte belönande på samma sätt som tidigare, utan snarare som riskfyllda och oattraktiva. Man vill till exempel inte riskera sin framtida yrkeskarriär. I och med att man inte har samma problematiska bakgrund som de livstidspersistenta brottslingarna och i regel inte hinner samla på sig alltför mycket följdproblem under sin korta brottskarriär har man jämförelsevis fler handlingsalternativ och goda chanser att leva ett ordnat liv. Enligt Moffitt är ungdomstids-

begränsat normbrytande beteende inte att betrakta som patologiskt utan snarare normalt (Moffitt 1993, s. 692).

Moffitt menar vidare att fastän det är vanligt att ungdomar någon gång begår brott eller har ett normbrytande beteende, finns det också de som trots allt helt avstår. Hon anger en rad presumtiva orsaker som handlar om att dessa individer a) har mer eller mindre "patologiska" egenskaper som gör att de inte är populära bland kamrater, de är exempelvis tillbakadragna, buttra, inbundna eller blyga, b) erfar strukturella hinder som gör att de inte kommer i så mycket kontakt med antisociala rollmodeller, till exempel att de bor på landet och c) inte upplever något "mognadsglapp", antingen på grund av sen pubertet, eller tidigt inträde i en vuxenroll.

Enligt Moffitt kan man alltså urskilja två huvudgrupper normöverträdare: en mindre grupp (omkring 5–7 procent av individerna) som debuterar tidigt i normbrytande beteende och sedan fortsätter, respektive en större grupp som endast begår normöverträdelser i ungdomsåren. Den förstnämnda gruppen (de "livstidspersistenta") kan förmodas vara den mest problematiska och antas svara för en stor del av den totala brottsligheten i samhället.

Sammanfattande kommentar om teoretiska förklaringar

Som denna översikt visar betonar olika teorier olika faktorer som viktiga för att förklara varför vissa individer begår mer brott än andra. Men ibland ser man också vissa likheter mellan teorierna i fråga om vilka faktorer som omnämns. Flera av teorierna (teorin om sociala band, situationella handlingsteorin, inlärningsteorin och Agnews integrerade teori) tar exempelvis upp en attitydmässig aspekt som gäller inställning till att bryta mot lagen, betecknad "moraliska övertygelser", "definitioner gynnsamt inställda till brott" eller liknande. Inom flera teorier betonas även den roll som familjen spelar för unga människor ifråga om att införliva konventionella normer.

Det finns dock vissa skillnader mellan sociala inlärningsteorier i förhållande till kontrollteorier i fråga om synen på attityder och kamratinfluenser. Inom kontrollteorier ses influenser från *kamrater* på det egna beteendet samt på inställningen till brott vanligen som oviktiga. Detta eftersom de som umgås med brottsliga kamrater antas göra det på grund av att de redan etablerat svaga kontrollerande sociala band eller utvecklat låg självkontroll. Umgänge med brottsliga kamrater är endast en biprodukt av svag kontroll. Inom sociala inlärningsteorier ges en långt större kausal roll åt inflytande från kamrater.

Flera av teorierna tar även upp "självkontroll" som en viktig faktor. Definitionen av begreppet självkontroll skiljer sig emellertid åt mellan olika teorier och även vilken betydelse man tillmäter det. Teorin av Gottfredson och Hirschi (1990) kan sägas vara mest extrem i detta av-

seende, då alla skillnader i brottslighet mellan individer enligt teorin förklaras av denna enda faktor. I teorin betonas vidare att självkontroll är stabil när den väl etablerats i barndomen. Inom vissa andra teorier ses självkontrollen som relativt stabil, men antas även kunna påverkas av tillfälliga faktorer (Wikström och Treiber 2009, 2007) eller förhållanden senare i livet (Agnew 2005, Akers 2008, s. 85).

Det finns även skillnader och likheter mellan teorier i fråga om hur man ser på brottsligheten över livsförloppet. Att de flesta som begår brott i ungdomsåren senare slutar anges i flera fall handla om förändringar av den sociala situationen ifråga om anknytning till arbetsliv, äktenskap med mera. Det sker förändringar i de sociala banden, i den "moraliska kontexten" eller av de faktorer som förstärker eller försvagar risken för brott. Det pekar bland annat mot den viktiga roll som möjlighet att få anknytning till arbetsmarknaden kan antas spela i sammanhanget.

Här kan återigen teorin av Gottfredson och Hirshi sägas utmärka sig genom att den inte tillmäter sådana förhållanden någon betydelse. Individer med låg självkontroll antas snarare löpa stor risk att få problem på olika områden senare i livet (exempelvis ha dålig arbetsmarknadsanknytning och instabila äktenskap). Teorin är pessimistisk såtillvida att den förutsäger att när väl den låga självkontrollen är etablerad är det inte mycket man kan göra för att förändra situationen. De med allra lägst självkontroll kommer att fortsätta att begå brott ända tills den åldrande kroppen slutligen sätter punkt. Att så många begår brott i tonåren och sedan slutar är enligt teorin inget man behöver förklara då det är ett mönster som gäller universellt världen över. Det som kan förklaras är skillnader i brottsbelastning mellan olika individer som är vid samma tidsperiod i livet – och dessa skillnader antas bero på självkontroll.

Moffitts teori skiljer också ut sig på vissa sätt i det att den hävdar att det behövs två helt skilda förklaringsmodeller för två distinkta grupper av lagöverträdare. Förklaringen till den "livstidspersistenta" gruppens stabila brottsbenägenhet liknar i många avseenden den som ges av Hirschi och Gottfredson. En annan likhet är att den prognos som Moffitt gör för denna grupp också kan ses som pessimistisk. Sociala förhållanden senare i livet (efter barndomen) och miljömässiga inflytanden antas inte ha någon större betydelse i motsats till vad som antas i flera andra teorier (exempelvis teorin om sociala band, sociala inlärningsteorin). Moffitt skiljer även ut sig på så vis att hon så hårt betonar att det endast finns två olika kategorier av lagöverträdare och att de personer som begår brott i vuxen ålder är individer som tidigt börjat med brott, en fråga som i viss mån belyses i nästa kapitel.

Frågan om vilka teorier som fått mest stöd i forskningen har inte stått i direkt fokus här och är komplicerad, bland annat beroende på att olika studier inte sällan operationaliserat samma teoretiska begrepp på olika sätt, endast mätt vissa begrepp från teorin och inte andra, eller

använt sig av olika analysmetoder. Vissa teorier är inte heller direkt testade, som Agnews integrerade teori. Enligt Agnew är teorin ändå empiriskt grundad på så vis att den till stora delar bygger på, och är ett försök att syntetisera, vad som framkommit i den empiriska forskningen och han hänvisar till en mängd olika undersökningar (vilket gäller generellt för de teoretiska verk som omnämnts). Wikström och Treiber anger att forskningsresultat är i antågande när det gäller interaktionen mellan personers benägenhet att begå brott och exponering för olika kriminogena miljöer (Wikström och Treiber 2009a). På ett generellt plan kan sägas att så gott som samtliga av de mest dominerande teorierna inom kriminologin har redovisat stöd i forskningen (se exempelvis Cullen m.fl. 2006 för översikter). I undersökningar har det i varierande grad framkommit samband mellan mått på brott och variabler som avses mäta begrepp i teorierna. Akers och Sellers (2009) gör en litteraturgenomgång och ger en översikt och kortfattade sammandrag av en rad kriminologiska teorier och vilket samlat empiriskt stöd de bedömer att dessa teorier har fått. Enligt deras översiktliga jämförelse är det sociala inlärningsteorin som hamnar fördelaktigast till när det gäller undersökningar som studerat samband på individnivå (se även Akers och Jensen 2006). Därmed inte sagt att det är självklart att andra kriminologer skulle hålla med och komma fram till samma slutsats. Se vidare exempelvis Weisburd och Piquero (2008) för en metaanalys av 169 artiklar som använt sig av kvantitativ metod och som testat olika kriminologiska teorier.

Resultat från longitudinella studier

En viktig fråga inte minst ur ett förebyggande perspektiv gäller om barn som uppvisar höga nivåer av aggressivt och/eller normbrytande beteende i tidiga år också kommer att göra detsamma i vuxen ålder. Samt omvänt, om individer som uppvisar aggressivt och/eller normbrytande beteende i vuxen ålder gjorde detsamma som barn. Här är resultat från longitudinella studier (som studerar samma individer över längre tid) av riskfaktorer intressanta kunskapskällor.

Resultaten varierar från studie till studie, bland annat beroende på studerad population, vilka definitioner och mått man använder på aggressivt/normbrytande/brottsligt beteende, vid vilken ålder data samlas in, uppföljningsperiodens längd och vilka tidsperioder studien avser. I korthet pekar resultaten från sådana studier i många fall på statistiska samband mellan normbrytande beteende i barndomen och normbrytande beteende vid senare tidpunkter i livet – och tyder på att barn som uppvisar normbrytande beteende löper högre risk än de som inte gör det att också begå normbrytande handlingar i ungdomen och i vuxen ålder. Det är emellertid i regel långt ifrån en fullständig samvariation, och det verkar inte vara så att alla barn som klassificeras som normbrytande/antisociala senare blir normbrytande/antisociala vuxna.

I en tidig amerikansk longitudinell undersökning som behandlade frågan fann Robins att cirka hälften av de pojkar i undersökningen som uppvisade ett problematiskt beteende inte blev antisociala som vuxna (Robins 1966). Utgick man i stället från de vuxna (och tittade tillbaka till barndomen) hade de flesta av de mest utpräglat antisociala vuxna männen i undersökningen visat problembeteende som barn. I en forskningsöversikt som redovisar resultat från en rad svenska och utländska longitudinella undersökningar anger Stattin (1996, s. 72) att man kan räkna med att omkring hälften av antisociala barn blir antisociala tonåringar och cirka hälften av antisociala tonåringar återfinns som antisociala vuxna. I en senare forskningsöversikt anges att cirka hälften av individerna med normbrytande beteende i barndomen uppvisar normbrytande beteende i ungdomen, och att mellan 40 och 60 procent av pojkar och omkring 20 procent av flickor med ”utpräglat normbrytande beteende” i barndomen uppvisar kriminellt beteende i vuxen ålder (Andershed och Andershed 2005, s. 162f). Författarna refererar här till en annan forskningsöversikt av Frick och Loney (1999), som tar upp en rad studier, däribland ett par svenska från IDA-projektet (se vidare nedan), en longitudinell undersökning genomförd i Örebro, samt en från Metropolitprojektet i Stockholm, vilken är en stor svensk longitudinell

undersökning som genomförts med kriminalitet som ett (av flera) studieobjekt.

Metropolitprojektet

Metropolitprojektet baseras på en undersökning av en födelsekohort och syftar till att studera olika sociologiska frågeställningar (Janson 1995). Alla individer födda år 1953 i Storstockholm och som var bosatta där år 1962 ingick i undersökningen. Olika information samlades in vid olika tidpunkter, bland annat genom enkäter, och individerna följdes även i olika register upp till vuxen ålder, 30-års ålder när det gäller kriminalitet.

I en studie baserad på data från Metropolitprojektet, fann man att av de pojkar och flickor som bedömdes ha beteendeproblem i 12–16 års åldern, hade 75 procent av pojkarna och 30 procent av flickorna registrerats för brott eller psykiatriska problem vid minst ett tillfälle upp till 30 års ålder (Kratzer och Hodgins 1997). Av de individer som bedömdes inte ha beteendeproblem registrerades 31 procent av pojkarna och 9 procent av flickorna för brott eller psykiatriska problem.

I en annan studie på samma material utgick man från fyra olika åldersintervall (under 15 år, 15–17 år, 18–20 år och 21–30 år) (Kratzer och Hodgins 1999). Sedan delade man in individerna (7 101 män och 6 751 kvinnor) i olika kategorier beroende på registrerad kriminalitet. Den första kategorin utgjordes av dem som befunnits skyldiga till brott både innan och efter 18 års ålder och som därutöver hade registrering för brott i minst tre av de fyra nämnda åldersintervallen. Denna grupp benämndes ”stabila tidiga debutanter”. Resultatet visade att 6 procent av männen och 0,4 procent av kvinnorna tillhörde denna kategori. Den ”ungdomstidsbegränsade” gruppen definierades som att ha registrerats för brott innan 18 års ålder men inte därefter. 9,9 procent av männen och 2,2 procent av kvinnorna hamnade här. En tredje kategori, ”vuxendebutanter”, bestod av individer som registrerades för brott först efter fyllda 18 år men inte dessförinnan. Relativt många, 12,8 procent av männen och 3,5 procent av kvinnorna placerade sig i denna grupp. En fjärde grupp kallades för den ”diskontinuerliga” brottsgruppen och utgjordes av dem som registrerats för brott under två av de nämnda åldersintervallen, varav det ena låg före fyllda 18 år och det andra efter. 4,1 procent av männen och 0,6 procent av kvinnorna tillhörde den kategorin. Slutligen var det gruppen som inte registrerades för något brott under den studerade perioden. Här återfanns 67 procent av männen och 93,3 procent av kvinnorna.

Av männen som begick brott i intervallet 18–30 år tillhörde en majoritet, 55 procent, kategorin ”vuxendebutanter”, 27 procent kategorin ”stabila tidiga debutanter” och 18 procent den ”diskontinuerliga” brottsgruppen. Bland kvinnorna som registrerades för brott i vuxen ålder var andelen vuxendebutanter större, hela 78 procent. Med reser-

tion för att siffrorna bygger på registrerad kriminalitet (och att den faktiska kriminaliteten sannolikt är betydligt mer omfattande) menade författarna att den stora andelen sena debutanter bland de vuxna lagöverträdarna motsade antagandet från Moffitts teori att individer som begår brott i vuxen ålder vanligtvis också har gjort det i unga år. De fann det även överraskande att en tredjedel av såväl de manliga som de kvinnliga vuxendebutanterna lagförts minst tre gånger upp till 30 års ålder, samtidigt som mindre än en fjärdedel av dem hade antecknats hos socialtjänsten under ungdomstiden för överträdelser som inte lett till registrering i kriminalregistret (till skillnad mot majoriteten i de andra grupperna som begått brott). I linje med Moffitts teori fann man dock att bland männen stod gruppen ”stabila tidiga debutanter” för majoriteten av samtliga brott (70 procent), men bland kvinnorna var motsvarande siffror endast 33 procent.

Andra longitudinella studier

Enligt Farrington och Pulkkinen (2009) finns det endast ett tiotal större longitudinella undersökningar i världen baserade på normalbefolkningar som studerat aggressivt och kriminellt beteende och i vilka man följt individer från barndom ända upp till 40–50-års ålder eller längre. I en specialsektion i ett nyligen publicerat nummer av tidskriften *Aggressive Behavior* presenteras resultat från fyra sådana undersökningar, genomförda i fyra länder. På grund av det aktuella intresset att kategorisera lagöverträdare kom forskarna överens om att de alla skulle studera ungdomstidsbegänsade, persistenta samt vuxendebuterande individer i fråga om brottslighet eller aggressivitet. Man kom även överens om att belysa skillnader i livssituation mellan dessa grupper i vuxen ålder samt jämfört med gruppen laglydiga (eller icke-aggressiva) individer, liksom att undersöka prediktorer för tillhörighet till dessa sammanlagt fyra kategorier vid olika åldrar. Här ska några resultat från två studier nämnas. Gemensamt för de bägge studierna är bland annat att man gjort indelningen baserad på registrerad kriminalitet och att de studerade individerna i de bägge undersökningarna föddes under ungefär samma tidsperiod (vilket även gäller för Metropolitprojektet som beskrivits ovan).

IDA-projektet

Bergman och Andershed (2009) analyserar data från en undersökning av alla individer som gick i skolan i årskurs fyra i Örebro år 1965 och då var cirka 10 år (huvudsakligen födda år 1955) och som följts upp till mitten av 40-års åldern. Individerna delades in i de fyra grupperna efter förekomst av registrerad kriminalitet upp till 35 års ålder. En grupp utgjordes av dem med ingen registrerad kriminalitet (60 procent av männen och 91 procent av kvinnorna). Den ”ungdomstidsbegränsade” kategorin definierades som att endast ha registrerats före 21 års ålder

(16 procent av männen, 3 procent av kvinnorna). De ”vuxendebuterande” hade endast begått brott efter 20 års ålder (11 procent av männen, 5 procent av kvinnorna) medan slutligen kategorin ”persistenta” hade registrerats för minst ett brott under ungdomstiden respektive i vuxen ålder (13 procent av männen, 1,5 procent av kvinnorna).

Resultaten pekade på skillnader mellan grupperna i fråga om ett antal faktorer mätta i åldern 13–16 år. Dessa gällde föräldrarnas utbildningsnivå, splittrad familj (att inte ha växt upp med båda föräldrarna), skolbetyg, verbal förmåga, aggression, hyperaktivitet, självrapporterat normbrytande beteende (snatteri, skolk, med mera), hårda uppfostringsmetoder hos föräldrarna (skillnaderna var dock relativt små i fråga om detta), konflikter med föräldrarna (också här var skillnaderna små), berusningsdrickande, haschrökning samt antisocialt beteende mätt genom självrapporterad brottslighet.

De jämförelsevis mest markerade skillnaderna återfanns mellan dem som inte registrerats för kriminalitet och den persistenta gruppen, då de senare tenderade att ha högre risknivåer på de studerade faktorerna. Övriga brottsgrupper placerade sig mellan dessa poler. Mönstret var liknande för bägge könen. En skillnad var att splittrade familjeförhållanden under uppväxten var vanligare hos de kvinnliga lagöverträdarna, speciellt hos gruppen persistenta, som även hade högre nivå av droganvändning i ungdomen. Resultaten för de persistenta kvinnorna måste tolkas med försiktighet eftersom det fanns ytterst få sådana individer i materialet.

När man analyserade vad som särskiljde persistenta från ungdomstidsbegränsade brottslingar (just denna analys gällde enbart män) och studerade var faktor för sig kom det fram att risken för att tillhöra den persistenta gruppen ökade om man i ungdomen låg högt i fråga om hyperaktivitet, normbrytande beteende eller berusningsdrickande. Genom logistisk regressionsanalys studerades vidare vilka faktorer som hade störst effekt vid kontroll för effekter från övriga faktorer. Splittrad familj och eget normbrytande beteende var de variabler som hade signifikanta effekter i den analysen. Enligt författarna visade resultaten på att kombinationen av tidigt antisocialt beteende och problematiska uppväxtvillkor har stor betydelse för risken att utveckla persistent kriminalitet.

När man i stället studerade vad som skilde kategorin vuxendebuterande från gruppen laglydiga och gjorde motsvarande analys, var det hyperaktivitet och haschrökning som föll ut som signifikanta faktorer för männen, respektive hyperaktivitet och splittrad familj för kvinnorna. Styrkan i sambanden och den prediktiva förmågan hos den testade modellen angavs överlag vara tämligen modest (Bergman och Andershed 2009, s. 175).

Man jämförde också en del sociala förhållanden hos de olika kategorierna av lagöverträdare när de var i medelåldern, bland männen när de

var 48 år och bland kvinnorna då de var 43 år. Uppgifterna baserades till stor del på intervjuer och frågeformulär.

För båda könen var mönstret att större andelar av de brottsregistrerade någon gång i livet (då de var mellan 18–24 år) också registrerats för alkoholmissbruk eller fått psykiatrisk vård jämfört med dem som inte lagförts. Störst var andelarna inom kategorin persistenta medan de övriga två brottsgrupperna återigen intog en mellanposition, vilket tenderade att gälla överlag. Man fann även vissa skillnader på en del andra områden.

Bland männen var de brottsregistrerade, speciellt gruppen persistenta, genomsnittligt sett oftare ensamstående. Det var också jämförelsevis vanligare att ha låg utbildning liksom att inte ha anställning. Man hade genomsnittligt sett lägre självskattad hälsa. Man gav i lägre grad uttryck för tillfredsställelse med sin livssituation och även i mindre utsträckning att man kände samhörighet med samhället.¹⁰

För att nyansera bilden kan nämnas att även om andelen anställda var mindre bland de brottsregistrerade männen än bland de icke lagförda, var det trots allt en klart övervägande andel som hade anställning, även i kategorin ”persistenta brottslingar” (79 procent). Det var även en majoritet som var gifta eller sammanboende (mellan 55 och 78 procent i de brottsregistrerade grupperna). Den genomsnittliga personliga månadsinkomsten före skatt skilde sig inte signifikant mellan grupperna, däremot hushållsinkomsten efter skatt och bidrag. De fyra grupperna visade inga nämnvärda skillnader i vilken grad man kände sig tillfredsställd med arbetet. Det fanns inte heller större skillnader i upplevd tillfredsställelse med sin partnerrelation eller hur ofta man vid ett och samma tillfälle brukade dricka en flaska vin eller motsvarande.

När det gäller kvinnorna var tendensen i resultaten i flera fall liknande som för männen, men då det var få individer i vissa av grupperna var de flesta av skillnaderna inte statistiskt säkerställda. Andelen gifta/sammanboende liksom utbildningsnivån tenderade att vara lägre hos de brottsbelastade. Den lilla gruppen persistenta kvinnor utmärkte sig genom jämförelsevis höga nivåer av alkoholkonsumtion. Nästan alla hade registrerats för alkoholmissbruk i åldern 18–24 år och gruppen hade även genomsnittligt hög alkoholkonsumtion vid 43 års ålder. En majoritet (60 procent) hade fått psykiatrisk vård någon gång under perioden 20–24 år.

Precis som männen hade en klar majoritet av de brottsregistrerade kvinnorna anställning och var gifta eller sambor. I analysen framkom

¹⁰ Författarna nämner att man gjorde en rad analyser med enskilda variabler gällande den sociala anpassningen i vuxen ålder som beroende variabler och brottsgruppstillhörighet som oberoende variabler (kodade som så kallade ”dummyvariabler”). Därefter jämförde man om prediktionen av utfallsvariabeln blev bättre om man därutöver tog med *antal* registrerade brott i ungdom och vuxen ålder i regressionsanalyserna. Detta visade sig (med ett enstaka undantag) inte vara fallet. Författarna framhöll att detta visade att den något grovhuggna indelningen av individerna i fyra grupper var meningsfull och att den inte medförde försämrade prediktiva förmåga.

inte några påtagliga skillnader mellan grupperna i fråga om hälsa, känsla av samhörighet med samhället, tillfredsställelse med livet, sitt arbete respektive sin partner.

Resultaten pekar mot att man kan urskilja en kategori av de brottsregistrerade individerna (en övervägande majoritet) som i medelåldern tycks ha en relativt god social anpassning, har anställning, är gifta eller sammanboende och som känner sig förhållandevis tillfreds med livet. En andra kategori utgörs av en minoritet som är marginaliserad, saknar anställning och som har problem på olika områden, däribland missbruksproblem.

The Cambridge Study in Delinquent Development

Farrington m. fl. (2009) analyserar material från en undersökning som följt cirka 400 pojkar från ett arbetarklassområde i London, huvudsakligen födda år 1953, från att de var omkring 8 år till 50 års ålder. I analysen delades individerna in i fyra grupper på basis av registrerad kriminalitet, exklusive trafikbrott och vissa andra brott (däribland lindrigare grad av misshandel): icke-brottsliga (60 procent av männen), ungdomstidsbegränsade brottslingar (endast dömda för brott i åldersintervallet 10–20 år, vilka utgjorde 13 procent), vuxendebuterande brottslingar (endast dömda i intervallet 21–50 år, 10 procent) samt persistenta brottslingar (dömda för brott i båda åldersintervallen, 18 procent). Som väntat var gruppen persistenta den genomsnittligt sett mest brottsbelastade och inslaget av våldsbrott var större än i de andra grupperna av lagöverträdare. 70 procent av de persistenta hade dömts för minst ett våldsbrott mot 18 procent totalt. De flesta våldsbrotten begicks i vuxen ålder.

Man undersökte skillnader mellan grupperna i livssituation med avseende på anställning, bostadssituation, alkoholförtäring, aktivt deltagande i slagsmål, självskattad hälsa, med mera vid 32 respektive 48 års ålder, huvudsakligen baserat på intervjuuppgifter. Man studerade även samband mellan brottsgruppstillhörighet och en rad sociala förhållanden och individuella egenskaper mätta vid olika tillfällen i barn- och ungdomsår (mellan 8 och 18 år).

När det gäller livssituationen kan bilden sägas vara den förväntade. Gruppen som inte registrerats för brott låg i regel genomsnittligt högst på de olika indikatorerna gällande social anpassning och "lyckat liv", medan gruppen persistenta hade den mest problematiska situationen, speciellt vid 32 års ålder men även vid 48 år. De övriga två grupperna intog en mellanposition. För samtliga grupper var emellertid trenden att det blev vanligare med god social anpassning med åren. Vid 48 års ålder bedömdes de flesta leva ett "lyckat liv" enligt en rad uppställda kriterier gällande arbete, bostadssituation med mera (cirka 95 procent av de icke registrerade respektive ungdomstidsbegränsade, 85 procent av de vuxendebuterande och 65 procent av de persistenta). Det fanns således inga

skillnader i detta avseende mellan kategorin ungdomstidsbegränsade brottslingar och kategorin icke-brottsliga.

De fyra grupperna jämfördes vidare med avseende på ett antal så kallade riskfaktorer i barndomen (vid åldern 8–10 år) samt i ungdomen. De studerade faktorerna täcker ett tämligen brett spektrum. De handlar bland annat om socioekonomisk status hos föräldrar, dålig bostadsstandard, resultat på psykologiska tester, vänsterhänthet, förekomst av tatueringar, glasögonbärande, skolresultat, umgänge med brottsliga kamrater samt olika bedömningar av lärare eller intervjuare. Det kan antas att vissa av de studerade faktorerna huvudsakligen är markörer, utan vidare kausal betydelse.

I de flesta fall låg den persistenta gruppen högst i fråga om de studerade riskfaktorerna och den icke registrerade gruppen lägst. Men i många fall var riskfaktorerna ungefär lika vanligt förekommande hos den persistenta gruppen som hos den ungdomstidsbegränsade gruppen och i flera fall även hos den vuxendebuterande gruppen.

Samtliga kategorier av lagöverträdare låg högre än de icke-registrerade i åldern 8–10 år i fråga om andelen som hade dåliga bostadsförhållanden, hade stor familj, levde i en splittrad familj, hade låg icke-verbal IQ, uppvisade hyperaktivitet samt visade svaga skolprestationer. Majoriteten av samtliga kategorier av lagöverträdare slutade också skolan så snart det var möjligt (vid 15 år). Ungdomstidsbegränsade och persistenta lagöverträdare låg lika högt bland annat i fråga om andelarna som bedömdes vara våghalsiga (villiga att ta risker) och svårhanterliga, men också i fråga om flera andra faktorer.

Det kan påpekas att samvariationen mellan olika enskilda riskfaktorer och brott inte var fullständiga. Exempelvis fann man att hård och brutal uppfostran från föräldrarna ("harsh discipline") i barndomen ökade risken för brott. Men samtidigt kan noteras att av den grupp individer som kategoriserades tillhöra riskgruppen genom att få hård och brutal uppfostran (29 procent av samtliga), var det cirka hälften som *inte* senare någon gång blev registrerade för brott. Vidare var det en minoritet som fått brutal uppfostran (35 procent) bland dem som senare blev registrerade för brott totalt sett. Ser man till de olika grupperna av lagöverträdare var det 48 procent i den persistenta gruppen och 22–28 procent av de övriga två kategorierna av lagöverträdare, respektive 25 procent av de icke-brottsliga, som fått sådan uppfostran.

De riskfaktorer som författarna anger hade starkast utfall i analysen i fråga om att särskilja gruppen persistenta från ungdomstidsbegränsade brottslingar var hög alkoholkonsumtion vid 18 års ålder, hyperaktivitet (enligt lärares skattning) vid 12–14 års ålder, låg popularitet hos kamrater vid 8–10 års ålder samt, som nyss nämnts, brutala uppfostringsmönster hos föräldrarna vid 8–10 års ålder.

De faktorer som starkast påverkade risken att tillhöra den vuxendebuterande gruppen i förhållande till att inte registrerats för brott var dåliga bostadsförhållanden (förfallna hus) och låg icke-verbal IQ vid 8-

10 år, hög nivå av emotionell instabilitet ("neuroticism") vid 16 år, och "anti-establishment attitudes" samt registrering för trafikbrott vid 18 års ålder.

Författarna tolkade resultatet så att nervositet, tillbakadragenhet och hög emotionell instabilitet som barn och ung kan ha "skyddat" individer i denna grupp från att begå brott i ungdomsåren. Nästan alla i denna grupp bodde också hemma hos föräldrarna vid 18 års ålder, vilket kan ha bidragit till detta. Samtidigt kan nämnas att en klar majoritet även bland övriga grupper bodde med föräldrarna. Resultatet tolkades vara i linje med Thornberry och Krohn (2005) vilka menar att familjen i vissa fall kan verka som en "kokong" som i ungdomen skyddar mot brott, men som mister denna funktion när man flyttar hemifrån, vilket gör att man börjar begå brott i vuxen ålder.

Farrington med flera hävdade att resultaten stödjer Moffitts teori och stred mot Sampson och Laubs teori, genom den relativt starka kontinuiteten i brottsligt beteende, samt genom att den persistenta gruppen genomgående uppvisade relativt många och höga nivåer av olika riskfaktorer i olika åldrar. Men samtidigt framhölls att resultaten också motsade Moffitts teori genom att flera av de riskfaktorer som utmärkte den så kallade persistenta gruppen även var viktiga för den ungdomstidsbegränsade kategorin. Den senare skilde sig också i social anpassning i förhållande till den laglydiga gruppen vid 32 års ålder. Vidare menade man att det var oklart om Moffitts antagande om att det inte egentligen förekommer att individer börjar begå brott först i vuxen ålder fick stöd. De påpekade även att det behövs mer forskning om varför vissa individer börjar begå brott i vuxen ålder.

Slutligen menade man att resultaten kan ha relevans för att förebygga såväl sen debut i brott (efter 21 års ålder) som varaktig brottslighet. För att förhindra vuxendebut i brott bör man enligt författarna erbjuda stöd till icke-brottsliga 18–20-åringar med ostadig anknytning till arbetsmarknaden, som har nervösa besvär, "anti-establishment attitudes" och som registreras för trafikbrott. För att förhindra varaktig brottslighet är det önskvärt att rikta in sig på dömda 18–20-åringar som har ostadig anknytning till arbetsmarknaden, har okvalificerade manuella jobb, har utåtriktad (extrovert) läggning, använder narkotika, har hög alkoholkonsumtion, har "anti-establishment attitudes" och som uppvisar hög nivå av våldsanvändning och annat normbrytande beteende.

De enligt författarna sannolikt mest effektiva programmen inkluderar mentorskap och social färdighetsträning. Författarna hänvisar här till forskningsöversikter av Farrington och Welsh (2007), Jolliffe och Farrington (2008) respektive Tong och Farrington (2008).

Analyser av utvecklingsvägar i brottslighet

Alex Piquero (2008) ger en översikt av resultat från en mängd studier runt om i världen baserade på olika longitudinella datamaterial som

använt en avancerad statistisk analysmetod kallad "group-based trajectory modeling", som används för att studera hur brottslighet hos de studerade individerna utvecklas över tid och för att identifiera distinkta grupper som följer olika utvecklingsvägar i fråga om hur många brott de begår vid olika åldrar i livet. En underliggande fråga i studierna är förekomsten av en (liten) grupp persistenta brottslingar som börjar tidigt respektive en (större) grupp som börjar senare och slutar tidigt, i enlighet med exempelvis Moffits teori.

Piquero påpekar att resultat från "trajectory modeling" måste tolkas med försiktighet. Det är viktigt att notera att det finns individuella variationer kring en viss utvecklingsväg. Metoden sorterar individen till den grupp som den utifrån sitt brottsmönster har störst *sannolikhet* att tillhöra i relation till andra grupper i materialet. En viss utvecklingsväg visar den genomsnittliga trenden i hur brottsligheten utvecklas över tid för ett antal individer.¹¹

Piqueros genomgång visar att antalet grupper med distinkt olika typiska utvecklingsvägar varierar en hel del från undersökning till undersökning. Det anges bero på en rad omständigheter, bland annat vilka åldrar undersökningen täcker och vilka mått på brott man använder. Studier med självrapporterad brottslighet tenderar exempelvis att identifiera fler grupper än studier som använder registrerade brott.

En av Piqueros huvudsakliga slutsatser är emellertid att i flertalet studier, oavsett vissa metodologiska skillnader, brukar man hitta ett mönster med en grupp vars brottslighet ligger konstant lågt, sedan en andra grupp som ligger högt i ungdomsåren men vars brottslighet sedan avtar. Vidare en tredje grupp som uppvisar hög brottslighet under en längre tidsperiod, den så kallade "kronikergruppen" (ett uttryck Piquero använder sig av men reserverar sig mot), men vars brottslighet faktiskt slutligen också tenderar att avta i vuxen ålder i takt med att individerna åldras. Vidare anger Piquero en fjärde grupp som i flera studier "oväntat" dykt upp i förhållande till Moffits taxonomi. Det gäller en grupp av sena debutanter som debuterar i mitten eller mot slutet av ungdomsåren och sedan fortsätter att begå brott upp i vuxen ålder. Resultatet att vissa som begår brott i vuxen ålder debuterat relativt sent kan sägas ligga i linje med resultaten från de ovan refererade longitudinella undersökningarna.

¹¹ Piquero påpekar också att "Researchers need to be careful that policymakers do not take high-rate chronic offenders (or whatever label is applied to the highest-rate group) and 'do' something with them. The fear of course, is that the high level of offending portrayed by these individuals will make them candidates for specific and harsh punishment experiences" (sid. 52). Han tillägger: "Stated differently, the risk is more about 'doing something' to people *predicted* to be high-rate offenders. This is the classic problem of prospective identification of high-rate offenders (...)" (s. 52).

Sammanfattande kommentar om longitudinella studier

Resultaten från studierna pekar mot att det inte verkar helt ovanligt att man debuterar i brott relativt sent, åtminstone i fråga om brott som man registreras för (att man studerar registrerad kriminalitet är en begränsning). Förekomsten av den vuxendebuterande gruppen eller gruppen ”sena debutanter” och dess storlek i förhållande till andra kategorier av lagöverträdare, eller förekomsten av andra ”oväntade” kategorier lagöverträdare, är något som talar för att den indelning som Moffitt gör möjligen är alltför förenklad. Å andra sidan är frågan hur bokstavligt man ska tolka Moffitt. Möjligen kan man betrakta den indelning hon gör som ett försök till en renodling av huvudsakliga tendenser som det uppenbarligen förekommer individuell variation kring. Vidare pekar resultaten på att de som registreras för brott både i tidig ålder och senare i livet tycks svara för en stor del av brottsligheten. Bland de undersökningar som även innefattar kvinnor syns emellertid vissa avvikelser från detta mönster.

Resultaten tyder slutligen på att de som begått brott både i ungdom och i vuxen ålder tycks ha haft den jämförelsevis mest problematiska situationen under uppväxten, men också senare i livet. Men även att den sociala anpassningen genomsnittligt sett överlag tenderar att bli bättre ju äldre individerna blir.

Referenser

- Agnew, R. (2005). *Why do criminals offend? A general theory of crime and delinquency*. Los Angeles: Roxbury.
- Agnew, R. (2006a). *Pressured into crime. An overview of General Strain Theory*. Los Angeles: Roxbury.
- Agnew, R. (2006b). General strain theory. Current status and future directions. I: Cullen, F. T., Wright, J. P. och Blevins, K. R. (red.), *Taking stock. The status of Criminological Theory*. Advances in Criminological theory, vol. 15. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Akers, R. L. (1998). *Social Learning and Social Structure. A General Theory of Crime and Deviance*. Boston: Northeastern University Press.
- Akers, R. L. (2008). Self-Control and Social Learning Theory. I: Good, E. (red.), *Out of Control. Assessing the General Theory of Crime*. Stanford: Stanford Social Sciences.
- Akers, R. L. (2009). *Social Learning and Social Structure. A General Theory of Crime and Deviance*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Akers, R. L. och Jensen, G. (2006). The empirical status of Social learning theory of crime and deviance: The past, the present and the future. I: Cullen, F. T., Wright, J. P. och Blevins, K. R. (red.), *Taking stock. The status of Criminological Theory*. Advances in Criminological theory, vol. 15. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Akers, R. L. och Sellers, C. S. (2009). *Criminological theories: introduction, evaluation, and application*. New York: Oxford University Press.
- Altschuler, D. M., Armstrong, T. L. och MacKenzie, D. L. (1999). *Reintegration, supervised release and intensive aftercare* (Juvenile Justice Bulletin). Washington, D.C.: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Andershed, H. och Andershed, A.-K. (2005). *Normbrytande beteende i barndomen. Vad säger forskningen?* Stockholm: Gothia.
- Andreassen, T. (2003). *Institutionsbehandling av ungdomar*. Stockholm: Gothia.
- Andrews, D.A. och Bonta, J. (1998). *The Psychology of Criminal Conduct*. (2nd ed.) Cincinnati: Anderson Publishing.
- Andrews, D.A. och Bonta, J. (2003). *The Psychology of Criminal Conduct*. (3rd ed.). Cincinnati: Anderson Publishing.
- Andrews, D. A. och Dowden, C. (2006). Risk principle of case classification in correctional treatment. A meta-analytic investigation. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 50, s. 88–100.

- Bergman, L. R. och Andershed, A.-K. (2009). Predictors and outcomes of persistent or age-limited registered criminal behaviour: a 30-year longitudinal study of a Swedish urban population. *Aggressive Behavior*, 35, s. 150–163.
- Bonta, J. (2002). Offender risk assessment: Guidelines for selection and use. *Criminal Justice and Behavior*, 29, s. 355–379.
- Bonta, J., Wallace-Capretta, S. och Rooney, J. (2000). A quasi-experimental evaluation of an intensive rehabilitation supervision program. *Criminal Justice and Behavior*, 27, s. 312–329.
- Bonta, J., Wallace-Capretta, S. och Rooney, J. (2000). Can Electronic Monitoring Make a Difference? An Evaluation of Three Canadian Programs. *Crime and Delinquency*, 46(1), s. 61–75.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2001). *Kriminell utveckling. Tidiga riskfaktorer och förebyggande insatser*. Rapport 2001:15. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Medling vid brott. En handbok*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008a). *Mentorskaps inverkan på återfall i brott. En systematisk forskningsgenomgång*. Rapport 2008:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008b). *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007*. Rapport 2008:23. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008c). *Effects of early family/parent training programmes on antisocial behaviour and delinquency. A systematic review*. Report prepared for Brå by A. Piquero, D. P. Farrington, B. Welsh, R. Tremblay and W. Jennings. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2009). *Utvärdering av Kronobergsmodellen*. Rapport 2009:5. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Caldwell, M. F., Vitacco, M. och Van Rybroek, G. J. (2006). Are violent delinquents worth treating? A cost-benefit analysis. *Journal of research in crime and delinquency*, 43, s. 148–168.
- Cederblad, M. (2004). *Från barndom till vuxenliv. En översikt av longitudinell forskning*. Stockholm: Gothia.
- Cohen, A. K. (1955). *Delinquent Boys*. New York: Free Press.
- Cohen, M. och Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends. *American Sociological Review*, 44, s. 588–608.
- Cohen, M. och Piquero, A. (2009). New evidence on the monetary value of saving a high risk youth. *Journal of Quantitative Criminology*, 25, s. 24–49.
- Cullen, F. T., Wright, J. P. och Blevins, K. R. (2006). *Taking stock: the status of criminological theory*. Advances in Criminological Theory, Vol. 15. Piscataway, NJ: Transaction Publishers.

- Cullen, F. T. m.fl. (2009). Nothing works revisited: Deconstructing Farabee's *Rethinking Rehabilitation*. *Victims and offenders*, 4, s. 101–123.
- Dowden, C. och Andrews, D. A. (2000). Effective correctional treatment and violent reoffending: A metaanalysis. *Canadian Journal of Criminology*, October, s. 449-467.
- Estrada, F. (1998). Ungdomsbrottslighetens utveckling i efterkrigstidens Europa. I: von Hofer, H. (red.), *Brottsligheten i Europa*. Lund: Studentlitteratur.
- Farrington, D. P. (1987). Early precursors of frequent offending. I: Wilson, J. Q. och Loury, G- C. (red.), *From children to citizens. Families, schools and delinquency prevention*. New York: Springer-Verlag.
- Farrington, D. P. (2009). Explaining and preventing crime: The globalization of knowledge. I: Goldson, B. och Muncie, J. (reds.), *Youth crime and juvenile justice. Volume 2. Juvenile corrections*. London: Sage.
- Farrington, D. P. m.fl. (2006). *Criminal careers up to age 50 and life success up to age 48: New findings from the Cambridge study in delinquent development*. Home Office Research Study 299. London: Home Office.
- Farrington, D. P. och Pulkkinen, L. (2009). Introduction: The unusualness and contribution of life span longitudinal studies of aggressive and criminal behavior. *Aggressive Behavior*, 35, s. 115–116.
- Farrington, D. P., Ttofi, M. M. och Coid, J. W. (2009). Development of adolescence-limited, late-onset, and persistent offenders from age 8 to age 48. *Aggressive Behavior*, 35, s. 150–163.
- Farrington, D. P. och Welsh, B. (2007). *Saving children from a life of crime. Risk factors and effective interventions*. Oxford: Oxford University Press.
- Ferrer-Wreder L. m.fl. (2005). *Framgångsrika preventionsprogram för barn och unga*. Stockholm: Gothia.
- Frick, P. J. och Loney, B. L.(1999). Outcomes of children and adolescents with oppositional defiant disorder and conduct disorder. I: Quay, H. C. och Hogan, A. E. (red.), *Handbook of disruptive behaviour disorders*. New York: Kluwer Academic.
- Gendreau, P., Goggin, C., Cullen, F. och Andrews, D. A. (2000). The effects of community sanctions and incarceration on recidivism. *Forum on Corrections Research*, 12, s. 10–13.
- Goldson, B. och Muncie, J. (2009). *Youth Crime and Youth Justice Volume 2. Juvenile Corrections*. London: Sage.
- Goode, E. (2008). *Out of control. Assessing the general theory of crime*. Stanford: Stanford Social Sciences.
- Gottfredson, M. (2006): The empirical status of Control theory in Criminology. I: Cullen, F. T., Wright, J. P. och Blevins, K. R. (red.), *Taking stock. The status of Criminological theory*. Advances in

- Criminological Theory, vol. 15. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Gottfredson, M. R. och Hirschi, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford University Press.
- Greenwood, P. W. (2005). *Changing lives: Delinquency prevention as crime-control policy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Guerra, N. G., Kim, T. E. och Boxer, P. (2008). What works. Best practices with juvenile offenders. I: Hoge, R. D., Guerra, N. G. och Boxer, P. (red.), *Treating the juvenile offender*. London: The Guilford Press.
- Hagan, J. och McCarthy, B. (1997). *Mean streets: Youth crime and homelessness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hayes, H. (2007). Restorative justice and reoffending. I: Johnstone, D. och Van Ness, D. (red.), *Handbook of restorative justice*. Cullompton: Willan Publishing.
- von Hirsh, A. m.fl. (1999). *Criminal deterrence and sentencing severity: An analysis of recent research*. Oxford: Hart.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Hirschi, T. (2005). Self-Control and Crime. I Baumeister, R. F. & Vohs, K. D. (red.), *Handbook of Self-Regulation. Research, Theory, and Applications*. New York: The Guilford Press.
- von Hofer, H. (2007). Åtgärder mot ungdomsbrottslighet. I: Estrada, F. och Flyghed, J. (red.), *Den svenska ungdomsbrottsligheten*, Lund: Studentlitteratur.
- Hoge, R. D. och Robertson, L. (2008). The female juvenile offender. I: Hoge, R. D., Guerra, N. G. och Boxer, P. (red.), *Treating the juvenile offender*. London: The Guilford Press.
- Howell, J. C. (2003). *Preventing and reducing juvenile delinquency. A comprehensive framework*. Thousand Oaks: Sage.
- Howell, J. C. och Lipsey, M. W. (2004). Promising Sanctions Programs in a Graduated System. *Juvenile Sanctions Center Training and Technical Assistance Bulletin*, 1(4), s. 1–7. Washington, DC: National Council of Juvenile and Family Court Judges.
- Hubbard, D. J. och Pealer, J. (2009). The importance of responsivity factors in predicting reductions in antisocial attitudes and cognitive distortions among adult male offenders. *The Prison Journal*, 89, s. 79–98.
- Huizinga, D. m.fl. (2003). *The effect of juvenile justice system processing on subsequent delinquent and criminal behaviour: A cross-national study*. Washington: Final Report to the National Institute of Justice.
- Janson, C.-G. (1995). *On project Metropolitan and the longitudinal perspective*. Research Report No. 40. Stockholm: Department of Sociology, University of Stockholm.

- Jessor, R. och Jessor, S. L. (1977). *Problem behavior and psychosocial development: A longitudinal study of youth*. New York: Academic Press.
- Kennedy, D. (2008). *Deterrence and crime prevention*. London: Routledge.
- Kratzer, L. och Hodgins, S. (1997). Adult outcomes of child conduct problems: A cohort study. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 25, s. 65–81.
- Kratzer, L. och Hodgins, S. (1999). A typology of offenders: a test of Moffitt's theory among males and females from childhood to age 30. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 9, s. 57–73.
- Lagerberg, D. och Sundelin, C. (2000). *Risk och prognos i socialt arbete med barn. Forskningsmetoder och resultat*. Stockholm: Gothia.
- Latimer, J., Dowden, C. och Muise, D. (2005). The effectiveness of restorative justice practices. A meta-analysis. *The Prison Journal*, 85, s. 127–144.
- Liberman Akiva, M. (red.) (2008). *The Long View of Crime: A Synthesis of Longitudinal Research*. New York: Springer.
- Lilly, F., Cullen, F. T. och Ball, R. A. (2007). *Criminological theory. Context and consequences*. Thousand Oaks: Sage.
- Lindström, P., Ring, J., Saarinen, F. och Henriksson, C. (2005). *Drogvaneundersökning. Hösten 2004*. Stockholm: Inregia AB.
- Lipsey, M. W. (1999). Can intervention rehabilitate serious delinquents. *Annals of the American academy of political and social science*, 564, s. 142–157.
- Lipsey, M. W. (2009). The primary factors that characterize effective interventions with juvenile offenders: A meta-analytic overview. *Victims and offenders*, 4, s. 124–127.
- Lipsey, M. W. och Wilson, D. B. (1998). Effective Intervention for Serious Juvenile Offenders: A Synthesis of the Research. I: Loeber, R. och Farrington, D. P. (red.), *Serious and Violent Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful Interventions*. Thousand Oaks: Sage.
- Loeber, R. och Farrington, D. P. (red.) (1998). *Serious and violent juvenile offenders. Risk factors and successful interventions*. Thousand Oaks: Sage.
- Loeber, R., Farrington, D. P. och Petechuk, D. (2003). *Child delinquency: Early intervention and prevention*. Washington DC: US Department of Justice, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Loeber, R. m.fl. (2008). *Tomorrow's criminals. The development of child delinquency and effective interventions*. Burlington, VT: Ashgate Publishing.
- Lowenkamp, C. T. och Latessa, E. J. (2004). Understanding the risk principle: How and why correctional interventions can harm low-risk offenders [Technical report]. *Topics in community corrections*,

- 2004 (s. 3–8). Washington D.C.: US Department of Justice, National Institute of corrections.
- Lowenkamp, C. T., Latessa, E. J. och Holsinger, A. M. (2006). The risk principle in action: What have we learned from 13,676 offenders and 97 correctional programs? *Crime and delinquency*, 52, s. 77–93.
- McAra, L. and McVie, S. (2007) Youth Justice? The Impact of System Contact on Patterns of Desistance from Offending, *European Journal of Criminology*, 4(3), s. 315–345.
- Meeuwisse, A. och Swärd, H. (red.) (2002). *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Mendel, Richard. 2000. *Less Hype, More Help: Reducing Juvenile Crime, What Works – and What Doesn't*. Washington, DC: American Youth Policy Forum.
- Merton, R. K. (1957). *Social Theory and Social Structure*. Glencoe: Free Press.
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review* 100, s. 674–701.
- Moffitt, T. E. (2006). A review of research on the taxonomy of life-course persistent versus adolescent limited antisocial behaviour. I: Cullen, F. T., Wright, J. P. och Blevins, K. R. (red.), *Taking stock. The status of Criminological theory*. Advances in Criminological Theory, vol. 15. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Moffitt, T. E. m.fl. (2001). *Sex differences in antisocial behavior: Conduct disorder, delinquency and violence in the Dunedin Longitudinal Study*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mullins, R. L., m.fl. (2005). Young chronic offenders. A case study of contextual and intervention characteristics. *Youth violence and juvenile justice*, 3, s. 133–150.
- Muncie, J. (2004). *Youth and crime. A critical introduction*. London: Sage.
- Olds, D. L. m. fl. (1998). Long-term effects of nurse home visitation on children's crimina and antisocial behavior: 15-year follow-up of a randomized control trial. *Journal of the American Medical Association*, 280, s. 1238–1244.
- Patterson, G. och Dishion, T.J. (1985). Contributions of Families and Peers to Delinquency. *Criminology*. Vol. 23, nr 1, s. 63–79.
- Piquero, A. (2008) Taking stock of developmental trajectories over the life course. I: Lieberman, A. M. (red.), *The long view of crime. A synthesis of longitudinal research*. New York: Springer.
- Pratt, T. C. m.fl. (2006). The empirical status of deterrence theory: A meta-analysis. I: Cullen, F. T. m.fl. (red.), *Taking Stock: The Status of Criminological Theory*. Advances in Criminological Theory, vol. 15. New Brunswick, N.J.: Transaction.

- Ring, J. (1999). *Hem och skola, kamrater och brott*. Akademisk avhandling. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Ring, J. (2007). Riskfaktorer och brott. I: Estrada, F. och Flyghed, J. (red.), *Den svenska ungdomsbrottsligheten*. Lund: Studentlitteratur.
- Robins, L. N. (1966): *Deviant children grown up*. Baltimore: Williams & Wilkins.
- Rutter, M., Giller, H. och Hagell, A. (1998). *Antisocial behavior by young people*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sampson, R. J. och Laub J. H. (1993). *Crime in the Making. Pathways and Turning Points Through Life*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sampson, R. J. och Laub J. H. (2003). *Shared Beginnings, Divergent Lives. Delinquent boys to Age 70*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sampson, J. H. och Laub, R. J. (2006). Assessing Sampson and Laub's Life-Course Theory of Crime. I: Cullen, F. T., Wright, J. P. och Blevins, K. R. (red.), *Taking stock. The status of Criminological Theory*. Advances in Criminological theory, vol. 15. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Sarnecki, J. (1993). Samhällets reaktion på brott av unga. I: SOU 1993:35. *Reaktion mot ungdomsbrott, del B*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Schinke, S. P., Brounstein, P. och Gardner, S. (2002) *Science-based prevention programs and principles*. DHHS Pub. No. (SMA) 03-3764. Rockville, MD: Center for Substance Abuse Prevention, Substance Abuse and Mental Health Services Administration.
- Sherman, L. m.fl. (1997). *Preventing Crime: What works, what doesn't, what's promising*. Report to the United States Congress. Prepared for the National Institute of Justice.
- Smith, D. (1995). Youth crime and conduct disorders: Trends, patterns and causal explanations. I: Rutter, M. och Smith, D. (red.), *Psychosocial disorders in young people. Time trends and their causes*. New York: John Wiley & Sons.
- Smith, D. (2005). The effectiveness of the juvenile justice system. *Criminal justice*, 5, s. 181–195.
- Soothill, K., Ackerley, E. och Francis, B. (2003). The persistent offenders debate: A focus on temporal changes. *Criminal Justice*, 3, s. 389-412.
- SOU 2004:122 (2004). *Ingripanden mot unga lagöverträdare*. Betänkande av Ungdomsbrottsutredningen. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Stahlkopf, C., Males, M. och Macallair, D. (2008). Testing incapacitation theory. Youth crime and incarceration in California. *Crime and delinquency*, publicerat online 080414.
- Stattin, H. (1996): Före den första domen: Brottsligheten före 15 års ålder. I: Christianson, S-Å. (red.), *Rättspsykologi. Den forensiska*

- psykologin i Sverige – en kunskapsöversikt*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Stattin, H., Romelsjö, A. och Stenbacka, M. (1997). Personal resources as modifiers of the risk of future criminality. An analysis of protective factors in relation to 18-year-old boys. *British Journal of Criminology*, 37, s. 198–223.
- Stewart, E. m.fl. (2002). Beyond the Interactional Relationship Between Delinquency and Parenting Practices: The Contribution of Legal Sanctions. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 39(1), s. 36–59.
- Strömwall, L. A. och Granhag, P. A. (2008). Teorier om brottslighet. I: Granhag, P. A. och Christianson, S. Å. (red.), *Handbok i rättspsykologi*. Stockholm: Liber.
- Sutherland, E. H. och Cressey, D. R. (1955). *Principles of Criminology*. Chicago: J B Lippencott.
- Söderholm Carpelan, K., m. fl. (2008) *Insatser för unga lagöverträdare. En systematisk sammanställning av översikter om effekter på återfall i kriminalitet*. Stockholm: Socialstyrelsen, Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete.
- Tham, H. (2007). Tidiga ingripanden som kriminalpolitisk strategi. I: Estrada, F. och Flyghed, J. (red.), *Den svenska ungdomsbrottsligheten*, Lund: Studentlitteratur.
- Thornberry, T. P. och Krohn, M. D. (red.) (2004). *Taking stock of delinquency: an overview of findings from contemporary longitudinal studies*. New York: Kluwer Academic.
- Thornberry T. P. och Krohn M. D. (2005). Applying interactional theory to the explanation of continuity and change in antisocial behavior. I: Farrington D. P. (red.), *Integrated Developmental and Life-Course Theories of Offending*. New Brunswick: Transaction Publishing.
- Tilley, N. (2009). *Crime prevention*. Cullompton: Willan Publishing.
- Tong L. S. J. och Farrington D. P. (2008). Effectiveness of “reasoning and rehabilitation” in reducing reoffending. *Psicothema*, 20, s. 20–28.
- Tonry, M. (2007). *Crime, punishment, and politics in a comparative perspective*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tonry, M. och Doob, A. N. (2004). Varieties of youth justice. I: Tonry, M. och Doob, A. N. (red.), *Youth crime and youth justice. Comparative and cross-national perspectives. Crime and justice. A review of research*, 31, s. 1–20.
- Turner, M. G. (2001). *Good kids in bad circumstances. A longitudinal study of resilient youth*. Research report submitted to the National Institute of Justice/NRCJS. <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/188263.pdf> (090510).
- Viera, T. A., Skilling, T. A. och Peterson-Badali, M. (2009). Matching court-ordered services with treatment needs. Predicting treatment

- success with young offenders. *Criminal justice and behavior*, 36, s. 385–401.
- Vinnerljung, B. m.fl. (2007). Children and young people at risk (Chapter 7). *International Journal of Social Welfare*. 16 Supplement 1:S163-S202, July 2007.
- Walsh, A. och Ellis, L. (2007). *Criminology. An interdisciplinary approach*. Thousand Oaks: Sage.
- Weisburd, D. och Piquero, A. R. (2008). How Well Do Criminologists Explain Crime? Statistical Modeling in Published Studies. I: Tonry, M. (red.), *Crime and Justice: A Review of Research*, 37, s. 453–502.
- Wikström, P-O. H. (2005). The Social Origins of Pathways in Crime: Towards a Developmental Ecological Action Theory of Crime Involvement and Its Changes. I: Farrington, D. P. (red.), *Integrated Developmental & Life-Course Theories of Offending*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Wikström, P-O. H. (2006). Individuals, settings, and acts of crime: situational mechanisms and the explanation of crime. I: Wikström, P-O. H. och Sampson, R. J. (red.), *The explanation of crime. Context, mechanisms and development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wikström, P-O. H. och Butterworth, D. A. (2006): *Adolescent crime. Individual differences and lifestyles*. Cullompton: Willan Publishing.
- Wikström, P-O. H., och Treiber, K. (2007). The Role of Self-Control in Crime Causation: Beyond Gottfredson and Hirschi's General theory of Crime. *European Journal of Criminology*. Vol. 4 (2), s. 237–264.
- Wikström, P.-O. H. och Treiber, K. (2009a). What drives persistent offending? The neglected and unexplored role of the social environment. I: Savage, J. (red.), *The development of persistent criminality*. Oxford: Oxford University Press.
- Wikström, P.-O. H. och Treiber, K. (2009b). *Violence as Situational Action*. *International Journal of Conflict and Violence*. Vol. 3 (1), s. 41–62.
- Wolfgang, M., Figlio R. och Sellin, T. (1972). *Delinquency In a Birth Cohort*. Chicago: Chicago University Press.
- Zahn, M. A., Day, J. C., Mihalic, S. F. och Tichavsky, L. (2009). Determining what works for girls in the juvenile justice system: A summary of evaluation evidence. *Crime and delinquency*, 55, s. 266–293.